

Sveučilište u Zagrebu
EKONOMSKI FAKULTET
Zagreb - Hrvatska

Trg J. F. Kennedyja 6
10000 Zagreb, Hrvatska
Telefon +385(0)1 238 3333
<http://www.efzg.hr/wps>
wps@efzg.hr

SERIJA ČLANAKA U NASTAJANJU

Članak broj 06-03

Mirjana Dragičević
Alka Obadić

Regionalni klasteri i novo zapošljavanje u Hrvatskoj

SVEUČILIŠTE U
ZAGREBU

Regionalni klasteri i novo zapošljavanje u Hrvatskoj

Mirjana Dragičević
mdragicevic@efzg.hr

Alka Obadić
aobadic@efzg.hr

Ekonomski fakultet – Zagreb
Sveučilište u Zagrebu
Trg J. F. Kennedyja 6
10 000 Zagreb, Hrvatska

Sve izneseno u ovom članku u nastajanju stav je autora i ne odražava nužno službena stajališta Ekonomskog fakulteta u Zagrebu. Članak nije podvrgnut uobičajenoj recenziji. Članak je objavljen kako bi se potaknula rasprava o rezultatima istraživanja u tijeku, a u svrhu njegovog poboljšanja prije konačnog objavljivanja.

Copyright 2006 by Mirjana Dragičević, Alka Obadić

Sva prava pridržana.

Dijelove teksta dopušteno je citirati uz obavezno navođenje izvora.

Abstract

The findings of the first part of the research study illustrate that during transition period in Croatia huge differences in economic development level of single regions has been noticed. This could also be seen in movements of labour market. Increasing problem of aggregate unemployment from year to year points to existence of regional structural unemployment. In the context of this larger discrepancy, regional differences have special position, that have emerge at the unemployment level and employment composition, but also in the context of new employment. Such situation is present in old and new EU members, as well as in Croatia. The analysis of latest trends in employment and unemployment movements illustrate that Croatia has the lowest employment rate between old and new EU members, and that only Slovakia and Poland have higher unemployment rates than Croatia.

In circumstances of steady and increasing unemployment higher importance is aimed at labour market institution and policy development which role is particularly elaborated in third and fourth part of this research. The institutional system of the labour market consist of social system of protection, flexibility of lay off security, implementation of active labour market policies and level of regional labour force mobility. All institutional forms in transitional countries have become more important in the moment of conversion to market economic conditions. The fourth part of the research shows that with unemployment rate increase, duration and amount of unemployment compensation significantly decrease. The main goal was to stimulate job seekers to start look for a job and to reduce unemployment duration. Therefore in transition countries labour market policies moves from passive to active one. Mainly it can be concluded that use of passive labour market policies stimulates unemployed to stay inactive for a longer period, while active ones try to make process of employment or re-employment easier. The majority of transition countries spent less than 1% of GDP on passive and active labour market policies.

The last part of the first part of the research study is directed to establishing regional differences at the Croatian labour market and the influence of the Free Business Zone Varaždin (place of biggest green-field investment in Croatia) on job creation. The average registered yearly unemployment rate in Croatia slightly decreased from 18,0% in 2004 to 17,9% in 2005, but regional unemployment differences still remains. The number of registered vacancies at the Employment Office decreased during 2005 and regional employment in Croatia has been influenced by seasonal employment in tourism again. Setting up of Free Business Zones has more and more considerable influence on job creation in Croatia. The main goal for its foundation, besides the economic development reasons, is in attracting FDI, the new technologies development, export growth according to the export orientation of the total production in the zone, employment growth, GDP growth and increase of citizen's standard in each county. It is expected that in the Free Business Zone Varaždin from 2005 to 2008 export will exceed 500 millions Euro and that around 3500 new jobs will be created. In the absolute quantity that is maybe a small number, but if it is planned that in such way the number of new employment in Varaždinska county will increase for approximately 18% yearly, the importance of Free Business Zone in Varaždin is not questionable. It is expected that unemployment in Varaždinska county will decrease below European average in 2008.

Second part of the research study emphasizes a role of regional clusters in increasing regional competitiveness. Regional clusters, which can be defined as geographically bound concentrations of interdependent firms and knowledge/technology suppliers, are seen as an important instrument for promoting competitiveness and new employment growth. In many regions, clusters are enabling firms to overcome internal limitations by joining efforts and resources with other firms, R&D institutions and universities, and public sector organisations. Clusters established at the regional level can form the perfect environment to enhance innovation by allowing firms to take advantage of specialised suppliers, local know-how, information, skills and education. The proximity of customers, competitors, suppliers, universities, and research/innovation organisations favours the growth, the employment, and the attractiveness of the regions. Theoretical foundations of the cluster concept could be found in the different approaches, such as agglomeration, or district theories, but it is mostly based on Porter's diamond analysis.

Regional clusters became the strategic development tool in achieving the Lisbon agenda in Europe. The same is the case in most post-transition economies. The situation in Croatia is different, because the institutional prerequisites for the cluster development are not completely developed. Croatia is still not divided into the regions, according to the EU standards and regional statistical accounts are not realised yet

and there is no relevant basis to comparative regional statistics. There is a low level of communication and coordination between national, counties and local authorities. Adequate microeconomic policies that support cluster development are missing, such as educational policy and incentive policy to foreign direct investment.

On the national level the Regional development strategy is built up, the same as the regional operational plans in most counties. Regional development agencies also exist in most counties and they are mostly engaged on the SMEs projects and other actions dealing with competitiveness building. In different counties, the various types of business integrations are created, such as districts, business zones etc. Regional clusters are foreseen as the future goals in many documents, but only one internationally recognised cluster in Croatia exists. It is BIOS cluster, in publishing and printing sector.

Ključne riječi

regionalni klasteri, regionalne razlike, kreiranje novih radnih mjesta, slobodne zone

JEL klasifikacija

R11, R23

1. UVODNE NAPOMENE

Temeljni problem zbog kojeg smo se odlučili za ovo istraživanje proizlazi iz činjenice niske konkurentnosti hrvatske ekonomije, ako se ona uspoređuje s drugim, post-tranzicijskim ekonomijama. Prema ovogodišnjem "Svjetskom godišnjaku konkurentnosti" Međunarodnog instituta za razvoj managementa (International Institute for Management Development: IMD, 2006), proizlazi da se Hrvatska nalazi tek na 61- mjestu koje je najniže po svim kriterijima poslovanja, nadzora i etičnosti. Hrvatska je tako rangirana daleko lošije i od Bugarske i Rumunjske. Ovi upozoravajući podaci dodatno traže propitivanje fenomena konkurentnosti, jer je rast konkurentnosti pretpostavka ukupnog gospodarskog rasta i zapošljavanja.

Istražujući tijekom protekle godine koncept regionalnih klastera i njihova značaja za razvoj konkurentnosti i smanjenja nezaposlenosti, na primjeru dvije županije u Hrvatskoj: Istarske i Vukovarsko-srijemske, uočili smo da u Hrvatskoj nisu postojale ni institucionalne pretpostavke koje bi podupirale njihov razvitak, niti, da konkretno, na primjeru jedne od najrazvijenijih i jedne od najnerazvijenih županija, ne možemo identificirati postojeće klastera.

Stoga smo odlučili nastaviti istraživanje regionalnih klastera, jer smo spoznali da oni imaju višestruko razvojno značenje. Klasteri, naime, ne samo da dovode do povećanja konkurentnosti u nekoj regiji, već i povećavaju zaposlenost, međusobno povjerenje sudionika klastera, kao i njihovu socijalnu odgovornost. Kako je problem nezaposlenosti, još uvijek u Hrvatskoj jedan od temeljnih ekonomskih problema, a razina povjerenja između poslovnog i javnog sektora niska, jednako kao i socijalna kohezija, bili su to dodatni razlozi za propitivanje utjecaja regionalnih klastera na novo zapošljavanje.

Iskustva ne samo razvijenih, već i onih manje razvijenih, kao i post-tranzicijskih zemalja, pokazuju da su regionalni klasteri temeljnim suvremenim oblikom rasta konkurentnosti, partnerstva i socijalne odgovornosti, te novog zapošljavanja. Kako su visoki regionalni dispariteti u stopama nezaposlenosti i novom zapošljavanju temeljnim problemom gospodarskog razvitka u Hrvatskoj, očekujemo da će rezultati predloženog istraživačkog projekta ukazati da su regionalni klasteri optimalni, bottom-up (odozdo prema gore) put rasta novog zapošljavanja.

Temeljna **hipoteza** ovoga rada glasi: Hrvatsko gospodarstvo suočeno je s izrazito visokim stopama nezaposlenosti i posebno značajnim regionalnim razlikama u tim stopama. Isto tako, u Hrvatskoj postoje i visoke regionalne razlike u novom zapošljavanju.

Kako su regionalni klasteri značajan oblik poticanja rasta konkurentnosti, socijalnog partnerstva i odgovornosti, oni su istovremeno i „mjesto“ izrazitog rasta novog zapošljavanja. U tom smislu, inicijative za razvoj klastera i sam njihov razvoj od izuzetnog je značenja za daljnji rast i razvoj gospodarstva Hrvatske.

U istraživanju smo koristili više **metoda**. Za potrebe prvog dijela rada: "Teorijske osnove regionalnih klastera" koristili smo desk research, analizirajući sekundarne izvore- najrelevantnije knjige, časopise i druge znanstvene tekstove koji istražuju fenomen regionalnih klastera. Također smo i prikupljali i obrađivali podatke iz međunarodnih i domaćih statističkih izvora. Za potrebe analize "Regionalna tržišta rada i novo zapošljavanje u Hrvatskoj", osim navedenih metoda koristili smo i detaljnom obradom statističkih pokazatelja novog zapošljavanja u hrvatskim županijama. Analizirali smo i relevantne dokumente koji predstavljaju institucionalnu bazu za razvoj regionalnih klastera u Hrvatskoj, poput Regionalne strategije razvoja Hrvatske, te Regionalnih operativnih planova pojedinih županije koje te planove imaju. Također smo ukazali i na važnost razvojnih agencija u županijama, kao i poslovnih inkubatora i poduzetničkih zona. Koristili smo i podatke Centra za klasterne republike Hrvatske, koji je osnovan prije dvije godine u sklopu HUP-a (Hrvatske udruge poslodavaca).

Ova se studija sastoji iz dva dijela. U prvi dio istraživanja "Regionalna tržišta rada i novo zapošljavanje u Hrvatskoj", usmjeren je na analizu regionalnih razlika u kretanju temeljnih varijabli na tržištu rada EU i Hrvatske, analizu institucionalnih osnova i politika zapošljavanja. Poseban naglasak pridaje se ulozi regionalnih klastera pri novom zapošljavanju.

Nakon uvodnih napomena u prvom dijelu studije u drugom dijelu istraživanja analiziraju se najnoviji trendovi na tržištu rada Europske unije i Hrvatske, te se ukazuje na regionalne razlike. U nastavku, treći dio istraživanja ukazuje na razvoj institucionalnog sustava na tržištu rada novih i starih članica EU, dok je u četvrtom dijelu posebna pažnja usmjerena na ulogu pasivnih i aktivnih politika u rješavanju pitanja nezaposlenosti. Peti dio istraživanja koncentriran je na regionalne razlike koje postoje na

tržištu rada Hrvatske, te na način njihova smanjivanja putem razvoja regionalnih klastera. Terensko istraživanje provedeno je na primjeru regionalnog klastera - Slobodne zone Varaždin, te se analizirala uloga Slobodne zone u kreiranju novih radnih mjesta u Varaždinskoj županiji.

U drugom dijelu studije analizirat će se fenomen regionalnih klastera, s posebnom analizom slučaja Hrvatske. Nakon kratke analize teorijskih osnova regionalnih klastera, analizira se razvoj klastera u Europi, te nacionalne i regionalne politike njihova razvoja. Slijedi kratka analiza primjera nekoliko post-tranzicijski zemalja, a vezano uz klastera. U drugom dijelu istraživanja analiziraju se osnovne institucionalne pretpostavke razvoja regionalnih klastera u Hrvatskoj. Strategija regionalnog razvoja, Funkcija i suština Regionalnih operativnih planova, razvojnih agencija, poduzetničkih inkubatora i poduzetničkih zona.

Obzirom da u nedostatku vremena i sredstava nije u tijeku jedne školske godine moglo biti provedeno empirijsko istraživanje na cjelovitom području Hrvatske, a statistički podaci o utjecajima razvoja novih poduzetničkih mreža ne ukazuju na signifikantan utjecaj na novo zapošljavanje, rad ćemo završiti s preporukama za razvoj inicijativa i regionalnih klastera.

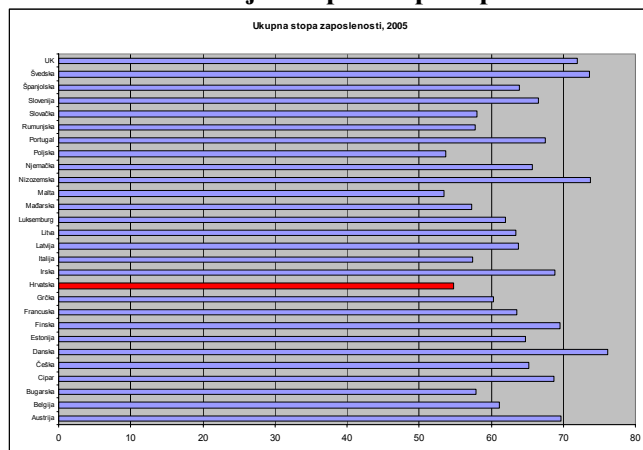
2. REGIONALA TRŽIŠTA RADA I NOVO ZAPOSŁJAVANJE U HRVATSKOJ

2.1. Trendovi u kretanju zaposlenosti i nezaposlenosti u eu i hrvatskoj

2.1.1. ANALIZA STOPA ZAPOSLENOSTI

Slijedeći grafikon prikazuje ukupnu stopu zaposlenosti, to jest udio zaposlenih¹ u ukupnom stanovništvu u dobi od 15 do 64 godine u nekim europskim zemljama 2005. godine. Najveća ukupna stopa zaposlenosti zabilježena je u Danskoj (76,1%), Nizozemskoj (73,7%) i Švedskoj (73,6%). Hrvatska je s 54,8% pri dnu ljestvice. Najniže stope zaposlenosti imaju Malta s 53,5% i Poljska sa 53,7% udjela zaposlenih u ukupnom stanovništvu.

Grafikon 1. Kretanje ukupne stope zaposlenosti

Izvor: Eurostat (2006b).

Slijedeća tablica prikazuje ukupnu stopu zaposlenosti, te stopu zaposlenosti muškaraca i žena u nekim europskim zemljama tijekom 2005. godine².

¹ Prema odredbama Međunarodne organizacije rada (ILO), osoba je zaposlena ako je u promatranom tjednu radila najmanje jedan sat za naknadu u novcu ili naturi ili za obiteljsku korist, pri čemu se kućanski poslovi ne uračunavaju u gospodarsku aktivnost.

² Stope zaposlenosti muškaraca i žena izračunavaju se analogno ukupnoj stopi. Tako se stopa zaposlenosti muškaraca računa kao udio zaposlenih muškaraca u dobi od 15 do 64 godine u ukupnom muškom stanovništvu te dobi, a stopa zaposlenosti žena na analogan način.

Tablica 1. Stope zaposlenosti prema spolu (%), 2005

Zemlja	Muškarci	Žene
Austrija	74,9	60,7
Belgija	67,9	52,6
Bugarska	57,9	50,6
Cipar	80,0	59,1
Češka	72,3	56,0
Danska	79,7	71,8
Estonija	66,4	60,0
Finska	69,7	65,6
Francuska	68,9	57,4
Grčka	73,7	45,2
Hrvatska	61,3	47,9
Irska	75,9	56,5
Italija	70,1	45,2
Latvija	66,4	58,5
Litva	64,7	57,8
Luksemburg	72,4	50,6
Mađarska	63,1	50,7
Malta	75,2	32,8
Nizozemska	80,2	65,8
Njemačka	71,0	59,9
Poljska	57,2	46,2
Portugal	74,2	61,7
Rumunjska	63,4	52,1
Slovačka	63,2	50,9
Slovenija	70,0	60,5
Španjolska	73,7	48,0
Švedska	73,6	70,5
UK	77,8	65,6

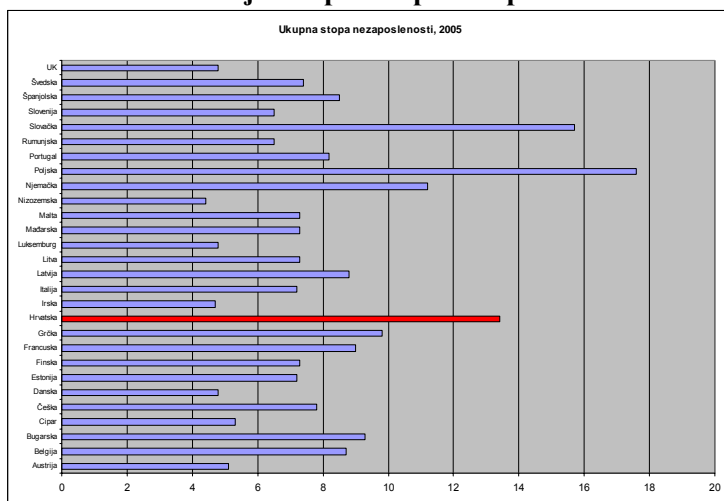
Izvor: Eurostat (2006a).

Najviše stope zaposlenosti muškaraca 2005. godine zabilježene su u Nizozemskoj (80,2%), Cipru (80%) i Danskoj (79,7%). Najniže su zabilježene u Poljskoj (57,2%) i Bugarskoj (57,9%), dok je u Hrvatskoj stopa zaposlenosti muškaraca iznosila 61,3%. Najviše stope zaposlenosti žena u 2005. godini imaju Danska (71,6%), Švedska (70,5%) i Nizozemska (65,8%). Na dnu ljestvice je Malta (32,8%), nešto višu stopu imaju Grčka i Italija (45,2%), dok se Hrvatska s 47,9% nalazi između Poljske i Španjolske.

2.1.2. ANALIZA STOPA NEZAPOSLENOSTI

Slijedeći grafikon prikazuje ukupnu stopu nezaposlenosti³ u zemljama EU i Hrvatskoj u 2005. godini. Podaci za Hrvatsku odnose se na stanovništvo u dobi od 15 godina naviše, a za ostale zemlje na stanovništvo u dobi od 15 do 74 godine.

³ Stopa nezaposlenosti predstavlja udio nezaposlenih osoba u radnoj snazi, tj. u zbroju zaposlenih i nezaposlenih osoba.

Grafikon 2. Kretanje ukupne stope nezaposlenosti

Izvor: Eurostat (2006b).

Najveće stope nezaposlenosti tijekom 2005. godine zabilježene su u tranzicijskim zemljama i to Poljskoj (17,6%), Slovačkoj (15,7%) i Hrvatskoj (13,4%). Najniže stope nezaposlenosti zabilježene su u Nizozemskoj (4,4%), Luksemburgu (4,8%), Irskoj (4,4%). Pearsonov koeficijent korelacije između stope nezaposlenosti muškaraca i stope nezaposlenosti žena u 2005. godini u EU iznosi 0,83. Riječ je o vrlo visokoj vrijednosti koja upućuje na zaključak da je položaj muškaraca i žena u pogledu (ne)mogućnosti zapošljavanja u velikoj mjeri sličan.

2.1.3. KRETANJE REGIONALNIH STOPA NEZAPOSLENOSTI U EU

Tijekom 2004. godine anketna stopa nezaposlenosti ostala je stabilna u EU-25 na razini 9,2%, pri čemu se ona kretala oko 8,2% u starim članicama odnosno 14,3% u novim. Regionalna stopa nezaposlenosti varirala je između 2,4% u jugozapadnoj regiji Dorset i Somerset u Velikoj Britaniji i 24,9% u jugozapadnoj regiji Dolnoslaskie u Poljskoj (vidjeti tablicu 2). Među novim članicama EU do najvećeg porasta zapošljavanja došlo je u dvije središnje regije: Lodzkie i Mazowieckie, dok je do značajnog porasta nezaposlenosti došlo u istočnoj regiji Lubelskie, te u dvjema središnjim regijama: Swietokrzyskie i Wielkopolskie (Eurostat, 2005).

Među starim članicama EU, Španjolska bilježi najveće smanjenje nezaposlenosti (sa 11,5% na 11,0%). Od tri stare članice EU koje su otvorile svoje tržište rada od prvog dana novog vala pridruženja u 2004. godini (Irsko, Švedska i Velika Britanija), do smanjivanja nezaposlenosti došlo je samo u Irskoj. Na regionalnoj razini, smanjivanje nezaposlenosti prisutno je u većini španjolskih regija, dok je porast prisutan u švedskim i nizozemskim regijama, te većini njemačkih regija. Slijedeća tablica pokazuje najveće regionalne promjene u kretanju stopa nezaposlenosti na tržištu rada Njemačke, Španjolske, Nizozemske, Portugala, Švedske i Luksemburga.

Tablica 2. Regije s najvećim promjenama u kretanju nezaposlenosti između 2003 i 2004

Regija	Kretanje stope nezaposlenosti (15 godina starosti i više)
	Razlika između 2004 i 2003 (% promjene)
Bremen (DE)	2,4
Düsseldorf (DE)	0,6
Thüringen (DE)	-0,7
Comunidad de Madrid (ES)	-0,6
Andalucia (ES)	-1,5
LUXEMBOURG	1,1
Gelderland (NL)	1,0
Zuid-Holland (NL)	0,9
Noord-Brabant (NL)	0,8
Norte (PT)	0,9
Lisboa (PT)	-0,5
Östra Mellansverige (SE)	1,0
Västsverige (SE)	1,2

Izvor: Eurostat (2005).

Tijekom 2004. godine u 43 promatrane regije od 250 promatranih na području EU-25, razina stope nezaposlenosti nalazila se ispod polovice prosjeka EU-25 (tj. ispod 4,6%), dok je u 21 regiji stopa nezaposlenosti bila preko 18,4% (tj. dvostruko viša od prosjeka razine u EU-25).

2.2. Uloga i razvoj institucija na tržištu rada

U uvjetima rastuće i postojane nezaposlenosti politike i institucije na tržištu rada imaju sve veću ulogu u tranzicijskim zemljama, kao i u zemljama EU. Njihov osnovni cilj je:

- (i) smanjivanje nezaposlenosti,
- (ii) smanjivanje segmentacije na tržištu rada i smanjivanje nepovoljnog položaja rizičnih grupa u zemlji,
- (iii) promoviranje regionalne, kvalifikacijske i sektorske mobilnosti,
- (iv) porast produktivnosti rada.

U institucionalni sustav na tržištu rada ubraja se sustav socijalne zaštite, fleksibilnost zaštite otpuštanja, provođenje aktivnih politika na tržištu rada, te stupanj regionalne mobilnosti radne snage. Sustav socijalne zaštite obuhvaća programe naknada za nezaposlene, sustav prijevremenog umirovljenja, te različite socijalne oblike potpore dohotku. U tranzicijskim zemljama svi navedeni institucionalni oblici dobivaju sve više na značenju u trenutku prelaska na tržišni način privređivanja. Nova legislativa i institucije redefinirale su pravo na rad kao pravo izbora statusa na tržištu rada.

Najveći broj tranzicijskih zemalja preuzimao je institucionalni okvir zemalja kontinentalne Europe, te je zbog tih razloga i zakonska regulativa u smislu otpuštanja radnika na sličnoj razini, iako postoje razlike među pojedinim zemljama. Međutim, može se očekivati kako će ulaskom u EU i prihvaćanjem *acquisa communautaire* i europske strategije zapošljavanja⁴ započeti procesi koji se već provode u zemljama članicama, odnosno da će doći do smanjivanja razine zakonske zaštite zaposlenja i fleksibilnijeg reguliranja zapošljavanja i otpuštanja radnika.

Među tranzicijskim zemljama u razvoju institucionalnog okvira najnaprednije su bile Hrvatska i Slovenija, koje su već prije Drugoga svjetskog rata radi smanjivanja regionalnih razlika u nezaposlenosti uspjele osnovati mrežu regionalnih ureda za zapošljavanje. Tijekom tranzicijskog razdoblja regionalni su uredi stvorili vrlo dobar kompjutorizirani sustav informacija na tržištu rada. Jedan od temeljnih problema koji danas opterećuju njihovo djelovanje jest prevelik broj tražitelja zaposlenja po pojedinom službeniku. Zbog vremenskog ograničenja i slabe motiviranosti niskim nadnicama specijalizirani savjetodavci često dobro ne selekcioniraju pojedinog

⁴ Europska politika zapošljavanja - *european employment strategy*. Važna su njezina četiri stupa kojima je osnovni cilj povećanje fleksibilnosti tržišta rada te se provođenje politika zapošljavanja usmjerava na porast zapošljavanja ukupnog stanovništva, stimuliranje poduzetništva, povećanje prilagodljivosti poduzeća i zaposlenika, osiguravanje jednakih prilika za zapošljavanje. Detaljnije vidjeti na:

http://europa.eu.int/comm/employment_social/empl&esf/ees_en.htm.

tražitelja zaposlenja. Njihovo nerijetko pasivno ponašanje u takvim slučajevima dovodi do neusklađenosti registriranih sposobnosti i vještina tražitelja zaposlenja s njihovim realnim mogućnostima, što dovodi do daljnje neusklađenosti s prijavljenim potrebama. Zato poslodavci imaju malo povjerenja u kvalitetu kandidata koju im preporučuje uredi za zapošljavanje, te se često koriste drugim kanalima za zapošljavanje novih radnika.

S obzirom na sve veću važnost politika na tržištu rada, u nastavku rada posebna će se pozornost usmjeriti na njihov razvoj i efikasnost u smanjivanju nezaposlenosti. Tijekom procesa tranzicije aktivne politike na tržištu rada postale su sastavni dio politika na tržištu rada CEE zemalja, kao što su u zemljama zapadne Europe postale od sredine 1970-ih, za vrijeme prvoga naftnog šoka.

2.3. Uloga politika zapošljavanja u rješavanju pitanja nezaposlenosti

U ovom dijelu istraživanja posebna pažnja usmjerena je na ulogu pasivnih i aktivnih politika na tržištu rada. Kako je posljednjih godina u EU trend sve veća primjena aktivnih politika na uštrb pasivnih politika zapošljavanja takav je trend i u Hrvatskoj. Aktivne politike na tržištu rada od posebne su važnosti u vrijeme strukturnih promjena tijekom procesa restrukturiranja kada je došlo do velikog otpuštanja radnika u državnim poduzećima.

U Hrvatskoj je njihova intenzivnija primjena počela primjenom Programa poticanja zapošljavanja, kojeg je donijela Vlada Republike Hrvatske na svojoj sjednici od 10. siječnja 2002. godine, a njegova provedba započela je 01. ožujka 2002. godine. Program poticanja zapošljavanja provodio je Hrvatski zavod za zapošljavanje, a zahtjevi poslodavaca zaprimani su do 04. kolovoza 2005. godine. Navedeni Program poticanja zapošljavanja obuhvatio je ukupno 5 različitih mjera u pogledu ciljanih skupina visine i trajanja poticaja te uvjeta za njihovo dobivanje. U sklopu ovog dijela istraživanja provesti će se evaluacija pojedinih mjera Programa poticanja zapošljavanja.

2.3.1. UČINCI POLITIKA NA TRŽIŠTU RADA

Politike na tržištu rada obuhvaćaju skup raznolikih mjera, ali njihov je temeljni cilj poboljšanje *matching* procesa, npr. mjerama poput javnog posredovanja u zapošljavanju ili distribucijskih aspekata na tržištu rada, koji se ostvaruju mjerama za obučavanje dugotrajno nezaposlenih osoba za poslove koje su mogle popuniti nezaposlene osobe s većom razinom kvalifikacija. U svim tranzicijskim zemljama značenje politika na tržištu rada (pasivnih i aktivnih) raste paralelno s ekonomskom i socijalnom reformom. One se financiraju iz proračunskih sredstava ili iz posebnih fondova za zapošljavanje⁵. Iako ih najčešće provode uredi za zapošljavanje (Boeri i Edwards, 1998: 38), može se zamijetiti kako se obično barem neke od tradicionalnih funkcija ureda izdvajaju iz njegova okvira, a u posljednje se vrijeme razvijene zemlje odlučuju uvesti sve više privatne inicijative u ta područja.

Tijekom početnih godina tranzicije izdaci za politike na tržištu rada bili su vrlo skromni, ali su se s vremenom postupno povećavali. Njihov udio u BDP-u još je uvijek bitno manji nego u zemljama OECD-a (Scarpetta i Reutersward, 1994: 256). U velikom broju zemalja EU-a povećani su izdaci za aktivne mjere kao odgovor na rastuću nezaposlenost. Čak i zemlje koje se posljednjih godina suočavaju sa smanjenjem nezaposlenosti sve više ulažu u aktivne politike na tržištu rada.

U većini tranzicijskih zemalja sustav naknada za nezaposlene u početku tranzicije bio je vrlo izdašan u pogledu iznosa i trajanja naknada. S porastom stopa nezaposlenosti trajanje i iznos naknada značajno su se smanjili kako bi to tražitelje posla potaknulo da počnu tražiti posao, te da bi se smanjilo trajanje nezaposlenosti. Stoga se u tranzicijskim zemljama politike na tržištu rada sve više usmjeravaju iz pasivnih u aktivne. Daljnji porast izdvajanja za ukupne politike na tržištu rada, posebno u kratkom roku, bit će teško moguć s obzirom na proračunska ograničenja s kojima se suočavaju sve tranzicijske zemlje (Scarpetta i Reutersward, 1994: 259). Stoga je nužno postići efikasno trošenje postojećih proračunskih izdataka i njihovo pažljivo usmjeravanje.

⁵ U Hrvatskoj se osnovni prihodi HZZ-a ostvaruju iz doprinosa za zapošljavanje koji se, sukladno Zakonu o zapošljavanju, u 2001. godini plaćao po stopi od 0,85% iz plaće zaposlenika i 0,85% na plaće zaposlenika. Iz državnog su proračuna u 2001. godini ostvareni prihodi od samo 0,5% ukupnih prihoda. Ta se sredstva isključivo odnose na refundaciju isplaćenih novčanih naknada hrvatskim braniteljima, sukladno Zakonu (HZZ, 2002: 69). U Poljskoj se dvije trećine sredstava za naknade i ostale mjere na tržištu rada financiraju sredstvima državnog proračuna (Góra i Schmidt, 1998: 62). U Sloveniji se naknade djelomično financiraju iz doprinosa za zapošljavanje, a djelomično izravno iz proračuna (www.ess.gov.si/English/html/AnnualReport/lp01.htm).

2.3.2. PASIVNE POLITIKE NA TRŽIŠTU RADA

Mjere pasivnih politika na tržištu rada odnose se prije svega na sustav naknada za nezaposlene odnosno njima se prije svega nastoji materijalno zaštititi nezaposlene osobe. U početnoj fazi tranzicijskog procesa sustav naknada u svim je tranzicijskim zemljama srednje i istočne Europe bio relativno velikodušan. Njihova je velikodušnost ovisila o iznosu i samom trajanju naknada za nezaposlene. Naknade su bile relativno visoke s obzirom na prosječnu nadnicu, a u nekim je slučajevima njihovo trajanje bilo neograničeno. Kako se povećavao broj primatelja naknada za nezaposlene zbog proračunskih je ograničenja bilo nužno smanjivanje njihova iznosa. Postroženi su i uvjeti za dobivanje prava na korištenje naknada za nezaposlene, te se tako u svim zemljama produžilo i vrijeme koje osoba prethodno mora biti zaposlena.

Podaci iz 1998. godine pokazuju da je udio primatelja naknada za nezaposlene osobe među registriranim tražiteljima zaposlenja relativno nizak i čini između 23 i 49 %, s izuzetkom Mađarske u kojoj je taj udio oko 74%. Prosječne naknade za nezaposlene čine 24 do 44% prosječne nadnice. Trajanje naknada razlikuje se od zemlje do zemlje, a ovisi o godinama starosti nezaposlene osobe, radnom stažu, razlozima gubitka posla i stanju nezaposlenosti. Na primjer, maksimalno trajanje naknada u Češkoj je šest mjeseci, u Poljskoj i Sloveniji 24 mjeseca⁶, dok je minimalno trajanje naknade od samo 78 radnih dana u Hrvatskoj i 3 mjeseca u Sloveniji (vidi tablicu 3). Starije osobe imaju pravo na naknadu za nezaposlene sve dok ne steknu pravo na starosnu mirovinu ili im je ponuđena mogućnost odlaska u prijevremenu mirovinu⁷.

Tablica 3. Primatelji naknada za nezaposlene, 1998. godina

Zemlja	Udio primatelja naknada u registriranoj nezaposlenosti (%)	Prosječna naknada (% prosječne nadnice) ⁸	Trajanje naknade (mjeseci)
Češka	48,8	24,0	6
Hrvatska ^c (1999)	16,8	minimalno 20,0 ^d	78-312 (dana)
Mađarska	73,9	27,5	12 ^a
Poljska	23,1	36,0	12-24 ^b
Slovačka	27,0	32,8	6-12
Slovenija	32,6	43,9	3-24

^a Osoba mora biti prethodno zaposlena barem 4 mjeseca u kontinuitetu.

^b Trajanje naknada raste s prethodnim godinama radnog staža.

^c Uz uvjet da osoba u trenutku prestanka radnog odnosa ima 9 mjeseci neprekidnog radnog staža ili 12 mjeseci rada s prekidima u posljednjih 18 mjeseci.

^d Novčana naknada ne može biti niti niža ni viša od najnižega i najvišeg iznosa novčane naknade koju odlukom utvrđuje ministar ovlašten za rad i socijalnu skrb, uz suglasnost ministra financija.

Izvor: za skupinu CEEC, Nesporova (2002); za Hrvatsku podaci na temelju HZZ-a (2000; 2002)

U skupini CEE zemalja prosječne naknade čine oko trećinu prosječne nacionalne neto nadnice, uz izuzetak Slovenije, gdje one čine čak 44% prosječne nadnice. U Hrvatskoj prosječne naknade čine samo oko 20% prosječne nadnice. Najniži iznos novčane naknade u Hrvatskoj usklađuje se s povećanjem prosječne nadnice u gospodarstvu i u siječnju 2001. godine iznosio je 673,40 kuna, a potkraj 2001. godine 725,00 kuna. Tijekom cijele godine najviši iznos naknade bio je 900,00 kuna (HZZ, 2002:42). U nekim zemljama iznos minimalne naknade odgovara minimalnoj nadnici ili minimalnoj mirovini (Nesporova, 1999:53).

Iskustvo pokazuje da uz postojeće naknade i još uvijek postojeći problem neslužbenoga gospodarstva u tranzicijskim ekonomijama postoji mala vjerojatnost da primatelji naknada prihvate neki posao koji im nudi ured za zapošljavanje. Velik broj obeshrabrenih radnika, posebno onih s niskom

⁶ To odgovara trajanju naknada za nezaposlene u zemljama OECD-a i EU-a. Tako je trajanje naknada u SAD-u do 6 mjeseci, u Velikoj Britaniji do 12 mjeseci, u Španjolskoj do 24 mjeseca, a u Belgiji nema ograničenja (Riboud, Silva-Jauregui i Sánchez-Páramo, 2002: 12).

⁷ U Poljskoj stariji radnici imaju pravo na naknadu za nezaposlene ako je poslodavac odgovoran za njihovo otpuštanje, ako imaju dvije godine ili manje do pune starosne mirovine ili ako žene imaju najmanje 35 godina radnog staža, odnosno 40 godina muškarcima (Nesporova, 1999: 52).

⁸ Engl. *replacement rate*.

stručnom spremom ili zdravstvenim problemima, odlučio se za socijalnu pomoć koju obično dopunjavaju radom u neslužbenom gospodarstvu.

2.3.3. AKTIVNE POLITIKE NA TRŽIŠTU RADA

Aktivne politike na tržištu rada od posebne su važnosti bile u vrijeme strukturnih promjena tijekom procesa restrukturiranja, kada je došlo do velikog otpuštanja radnika u državnim poduzećima. One mogu imati naglašeniju socijalnu komponentu (npr. programi javnih radova, potpora za otvaranje novih radnih mjesta i subvencija za nadnice) ili komponentu jačanja ljudskog kapitala (npr. dodatni treninzi koje organiziraju centri za zapošljavanje, subvencija za preseljenje u druge regije i ostalo) (Burda, 1995: 348). Pravo na korištenje aktivnih politika, kao i pasivnih, imaju samo registrirani tražitelji zaposlenja⁹. Sudjelovanje u aktivnim politikama na tržištu rada često služi kao dohodovna pomoć radnicima koji su izgubili pravo na naknadu za nezaposlene (Góra i Schmidt, 1998: 61).

Osim što posreduju u zapošljavanju, uredi za zapošljavanje često sudjeluju i u provođenju aktivnih politika na tržištu rada. Te mjere, uz posredovanje u zapošljavanju koje se također smatra jednom od mjera aktivne politike, obuhvaćaju i (i) specijalizirano obučavanje i dodatno obrazovanje (dokvalifikaciju, prekvalifikaciju i specijalizaciju), (ii) kreiranje novih radnih mjesta u javnom sektoru programima poput javnih radova¹⁰, (iii) poticanje samozapošljavanja i otvaranja malih poduzeća, (iv) subvencioniranje zapošljavanja, (v) specijalne programe za ugrožene skupine, invalide, mlade i sl. Njihovi su osnovni ciljevi povećanje fleksibilnosti radnika i postizanje bolje usklađenosti ponude i potražnje na pojedinoj razini odnosno efikasnije postizanje *matchinga* na regionalnoj razini ili među pojedinim stručnim spremama ili djelatnostima, kao i poboljšanje položaja na tržištu rada teško zapošljivih skupina. Stoga su one često usmjerene prema onim skupinama koje nezaposlenost najviše pogađa (dugoročno nezaposleni, žene, mladi, invalidi i oni s niskim stupnjem klasifikacije).

Najveći problem aktivnih politika na tržištu rada jesu financijske teškoće s obzirom na to da se one financiraju iz proračuna kao i pasivne politike, ali tek ostatkom sredstava, nakon što su isplaćene sve naknade za nezaposlene. Taj ostatak novca katkad je vrlo skroman. Uglavnom, može se zaključiti da primjena pasivnih politika stimulira nezaposlene da budu dulje vrijeme neaktivni, dok aktivne politike nastoje olakšati proces zapošljavanja ili ponovnog zapošljavanja. Navedene razlike u iznosima i trajanju naknada za nezaposlene dovode i do razlika u ukupnim izdacima za naknade. Većina tranzicijskih zemalja troši manje od 1% BDP-a na pasivne i aktivne politike na tržištu rada. Glede izdataka za naknade za nezaposlene izuzetak je Poljska, u kojoj je taj iznos 1,7% (Riboud, Silva-Jauregui i Sánchez-Páramo, 2002: 10-12). Izdaci za mjere aktivne politike u Hrvatskoj kreću se na razini 0,4% BDP-a, što je nešto niže od zemalja OECD-a i EU-a, ali približno usporedivo s razinom izdvajanja odabranih tranzicijskih zemalja.

Tablica 4. Izdaci za pasivne i aktivne politike na tržištu rada (% BDP-a)^a

	Pasivne politike	Aktivne politike
Češka (1999)	0,31	0,19
Hrvatska (1999)	-	0,41 ^c
Mađarska (1997)	0,56	0,40
Poljska (1996)	1,71	0,49
Slovačka (1996)	0,54	0,56
Slovenija (1998)	0,89	0,83
CEEC, prosjek	0,68	0,42
EU, prosjek ^b	1,73	1,16
OECD, prosjek	1,43	0,92

^a Podaci za pojedine zemlje odnose se na različite godine - 1997, 1998, 1999. (godina je u zagradi).

^b Ne uključuje Luksemburg.

^c Autorov izračun na temelju podataka HZZ-a (2000).

Izvor: Riboud, Silva-Jauregui i Sánchez-Páramo (2002:13).

⁹ Naknade za nezaposlene na neki su način subvencija za aktivno traženje posla. Treba ih razlikovati od socijalne pomoći, koja je subvencija za sve one što ne rade i prestali su tražiti posao, te zadovoljavaju određene kriterije (Burda i Weder, 2002: 2).

¹⁰ Među sudionicima mjera aktivnih politika javni su radovi najmanje popularni jer su vrlo slabo plaćeni te se odnose na nekvalificirane poslove (Nesporova, 1999: 61). U usporedbi s primijenjenim programima javnih radova u drugim tranzicijskim zemljama (Češkoj, Mađarskoj i Poljskoj), javni radovi u Sloveniji inovativniji su, jer privlače obrazovanje i mlade radnike s obzirom na to da se provode u području obrazovanja, kulture i skrbi za starije osobe (Vodopivec, 1999: 118).

Izdaci za pasivne i aktivne politike u odabranoj skupini tranzicijskih zemalja manji su nego u zemljama OECD-a i EU-a, koje troše oko 1% BDP-a na naknade za nezaposlene, pri čemu SAD troši oko 0,25%, Japan 0,52%, Velika Britanija 0,82%, Austrija 1,22%, Nizozemska 2,81% i Danska 3,12% (Riboud, Silva-Jauregui i Sánchez-Páramo, 2002: 13). Dakle, iznosi naknada za nezaposlene bliži su onima u SAD-u i Velikoj Britaniji nego izdacima u zemljama središnje i sjeverne Europe. Izdaci za aktivne politike također su bliži izdacima SAD-a, Japana i Velike Britanije.

Pri odabiru primjene aktivnih i pasivnih politika iskustva su različita. Slovačka i Slovenija troše približno jednako na obje politike, dok Mađarska i Poljska troše gotovo jednako na pasivne mjere, ali manje od Češke i Slovačke (Kluve, Lehmann i Schmidt, 1999: 69). Većina zemalja OECD-a i EU-a troši više sredstava na pasivne nego na aktivne politike, a izuzetak su Italija, Norveška i Švedska (Riboud, Silva-Jauregui i Sánchez-Páramo, 2002: 14-15).

Tijekom 2003. godine izdaci za aktivne mjere na tržištu rada u zemljama EU-15 iznosili su preko 65 milijardi eura (oko 0,75% ukupnog BDP-a). Od toga iznosa preko 25 milijardi eura je potrošeno na mjere treninga (vidi tablicu). Obzirom da je riječ o velikim izdacima interesantno je promotriti kako je novac potrošen

Tablica 5. Izdaci za ALMP prema vrsti aktivnosti, 2003 (u milijunima eura)

Kategorija	EU-15	BE	DK	DE	EL	ES	FR	IE	IT	LU	NL	AT	PT	FI	SE	UK	NO
Trening	25842,0	485,5	967,3	9604,0	47,0	878,5	4804,5	298,8	3173,8	-	902,3	673,2	374,9	509,0	1045,1	2078,0	169,3
Izmjena i sudjelovanje u poslu	196,8	-	-	28,2	-	56,5	-	-	3,4	-	0,3	0,3	0,1	88,5	19,5	-	0,2
Poticanje zapošljavanja	12915,7	583,7	909,8	2529,0	28,0	1887,6	1340,0	181,4	4335,2	14,3	135,9	136,7	204,3	186,0	394,6	49,1	83,6
Integracija invalida	10728,4	310,7	981,5	3310,8	33,1	521,7	1382,7	50,8	88,3	6,1	2150,8	126,1	71,8	144,0	1226,5	323,6	1043,6
Direktno kreiranje zanimanja	12721,6	1317,9	1,9	3090,7	-	709,9	5451,4	287,1	365,8	7,0	1112,6	95,6	51,4	129,1	-	101,2	1,2
Inicijativa otvaranja poduzeća	3215,9	12,6	-	1957,1	60,4	336,0	58,5	-	653,8	0,2	-	10,3	4,5	16,1	98,5	7,7	1,5
UKUPNO ALMP	65620,3	2710,4	2860,4	20519,8	168,5	4390,2	13037,1	818,1	8620,3	-	4301,8	1042,3	707,1	1072,8	2784,2	2559,6	1299,3

Izvor: Eurostat (2006a).

Najvažniju skupinu ALMP-a prosječno u EU-15 čine mjere treninga, ali ne u svim zemljama. Mjere treninga na tržištu rada nastoje poboljšati zapošljavanje sudionika na tržištu rada, a razlikuju se primarno po mjestu održavanja treninga. Institucionalni trening obuhvaća trening koji se odvija u učionicama, trening na radnom mjestu, integrirani trening, koji obuhvaća mjere koje obuhvaćaju kombinaciju obuke u učionici i na radnom mjestu. U zemljama EU-15, gotovo polovica izdataka za mjere treninga odnose se na trening koji se odvija u učionicama.

U nastavku istraživanja koncentrirati ćemo se na regionalne razlike koje postoje na tržištu rada Hrvatske, te na način njihova smanjivanja putem razvoja regionalnih klastera. Kao primjer regionalnog klastera uzet će se slučaj Slobodne zone Varaždin.

2.4. Regionalne razlike tržišta rada hrvatske

U ovom dijelu istraživanja nastojati će se odgovoriti na pitanje: Da li regionalni klasteri u pojedinim regijama pospješuju rast novog zapošljavanja? Kako bi detaljna analiza svih regija u Hrvatskoj iziskivala velike financijske troškove odlučili smo se za tzv. *case-study* pristup. Kako su posljednjih godina u Hrvatskoj sve popularnije slobodne zone detaljno je analizirana Slobodna zona Varaždin - mjesto najvećih *greenfield* investicija u Hrvatskoj, te njen utjecaj na novo zapošljavanje u Varaždinskoj županiji. Ovaj dio istraživanja proveo se na terenu (u samoj Zoni na lokaciji u Trnovcu Bartolovečkom kraj Varaždina). U početnom dijelu ovog poglavlja analizira se nezaposlenost po županijama, te regionalne potrebe za radnicima.

2.4.1. ANALIZA NEZAPOSLENOSTI PO ŽUPANIJAMA

Pod utjecajem blagog smanjenja broja nezaposlenih, te istodobnog povećanja broja zaposlenih osoba neznatno je smanjena prosječna godišnja stopa registrirane nezaposlenosti u RH, od 18,0% u 2004. godini na 17,9% u 2005. godini. U pogledu regionalne analize nezaposlenosti postoje značajne razlike. U

prosincu 2005. godine, prosječna je stopa nezaposlenosti na državnoj razini iznosila 17,1%, te je istodobno u osam županija ona bila niža, a u trinaest viša od prosječne državne razine (HZZ, 2006).

Najniža stopa nezaposlenosti zabilježena je u Gradu Zagrebu (7,8%) i Istarskoj županiji (8,0%), a najvišu stopu nezaposlenosti bilježimo na području Vukovarsko-srijemske županije (32,1%). U usporedbi s prethodnom godinom stopa nezaposlenosti je smanjena u 12 županija, a najviše u Šibensko-kninskoj (2,6 postotnih bodova), Vukovarsko-srijemskoj (1,9 postotnih bodova) i Zadarskoj (1,9 postotnih bodova). Istodobno je ona povećana samo u dvije županije, i to u: Bjelovarsko-bilogorskoj (za 0,5 postotnih bodova) i Virovitičko-podravskoj (za 0,1 postotni bod) (HZZ, 2006).

2.4.2. REGIONALNA ANALIZA NOVOG ZAPOŠLJAVANJA

Tijekom 2005. godine nastavljeno je smanjivanje prijavljenih potreba za radnicima Hrvatskom zavodu za zapošljavanje, ali nešto sporijeg intenziteta, pa su poslodavci Zavodu prijavili ukupno 110 569 slobodnih radnih mjesta, što je 6175 ili 5,3% manje nego u 2004. godini.

Najveći broj prijavljenih slobodnih radnih mjesta u 2005. godini bio je u Gradu Zagrebu (16972 ili 15,3%), a najmanji u Ličko-senjskoj županiji (1626 ili 1,5%). U usporedbi s prethodnom godinom smanjen je broj prijavljenih potreba za radnicima u trinaest, a povećan u osam županija. Najveće smanjenje apsolutnog broja traženih radnika bilo je u slijedećim županijama: Splitsko-dalmatinskoj (2801 osoba), Primorsko-goranskoj (1342 osobe), Virovitičko-podravskoj (883 osobe) i Ličko-senjskoj (825 osoba), dok je najveće povećanje zabilježeno u Sisačko-moslavačkoj (969 osoba) i Dubrovačko-neretvanskoj županiji (700 osoba) (HZZ, 2006).

Na regionalno zapošljavanje u Hrvatskoj ponovno je značajno utjecalo sezonsko zapošljavanje u turizmu. Tijekom turističke sezone zaposlen je ukupno 15261 radnik, a najviše: konobara (2197 osoba ili 14,3% od ukupnog broja zaposlenih), sobarica (1707 osoba ili 11,1%), prodavača (1503 osobe ili 9,8%), kuhara (1292 osobe ili 8,4%), radnika u kuhinjama (1063 osobe ili 6,9%) itd. Gledano po županijama najviše sezonskih radnika zaposleno je u: Splitsko-dalmatinskoj (2791 ili 18,2%), Istarskoj (1996 ili 13,0%), Dubrovačko-neretvanskoj (1784 ili 11,6%), Primorsko-goranskoj (1574 ili 10,3%), Šibensko-kninskoj (1141 ili 7,4%) i Zadarskoj (941 ili 6,1%) županiji (HZZ, 2006).

2.4.3. UTJECAJ SLOBODNE ZONE VARAŽDIN NA NOVO ZAPOŠLJAVANJE U VARAŽDINSKOJ ŽUPANIJI

2.4.3.1. Osnovni preduvjeti i temeljni cilj osnivanja slobodne zone Varaždin

Slobodna zona¹¹ Varaždin je uređeno građevinsko zemljište, udaljeno od stambenog naselja, sa površinom od oko 62 ha, smješteno u Općini Trnovec Bartolovečki s istočne strane grada Varaždina, omeđeno s južne strane državnom cestom, a na sjeveru Varaždinskim jezerom. U blizini je pristup na autocestu Goričan - Varaždin – Zagreb a nedaleko je željeznička pruga i zračna luka.

Slobodna zona Varaždin d.o.o. je trgovačko društvo koje upravlja Slobodnom zonom Varaždin i ono je prema odluci Vlade RH korisnik koncesije područja Slobodne zone Varaždin. Potpisivanjem Društvenog ugovora u rujnu 2001. godine i Sporazumom o sufinanciranju izgradnje Slobodne zone Varaždin u listopadu 2001. godine, između Ministarstva za javne radove, obnovu i graditeljstvo Republike Hrvatske, Varaždinske županije, Grada Varaždina i općine Trnovec Bartolovečki, ostvareni su prvi preduvjeti za osnivanje Slobodne zone.

Osim navedenih zakonskih preduvjeta, temeljne pretpostavke za ustroj Slobodne zone uopće odnosile su se i na osiguranje odgovarajućih prostornih, infrastrukturnih i komunalnih uvjeta. Projekt Slobodne zone potvrđen je i Prostornim planom Varaždinske županije i općine Trnovec Bartolovečki, te Strateškim planom gospodarskog razvoja grada Varaždina.

Osnovni cilj osnivanja Slobodne zone je pored značaja za gospodarski razvoj Varaždinske županije i privlačenje kapitala i potencijalnih investitora, izgradnja poslovnih objekata i u slijedećem:

- a) Povećanje broja zaposlenih (za cca. 3000 novih radnih mjesta)
- b) Povećanje izvoza (za oko trećinu pošto je proizvodnja u zoni gotovo 100% izvozno orijentirana)

¹¹ Slobodna zona, njeno osnivanje, uređenje i uvjeti za obavljanje djelatnosti određeni su Zakonom o Slobodnim zonama (NN, 44/96, od 17. svibnja 1996).

- c) Povećanje BDP i standarda ljudi u Županiji i šire
- d) Dovodjenje novih tehnologija i uvođenje europskih/svjetskih standarda u procesu proizvodnje
- e) Dovodjenja svježeg kapitala u Županiju – samo za izgradnju i opremanje potrebnih objekata preko 100 mio. €
- f) Prodor na svjetsko (globalno) tržište
- g) Rizik cijelog poslovanja isključivo je na korisnicima zone bez ikakvih garancija države ili jedinica lokalne samouprave.

2.4.3.2. Značaj slobodne zone Varaždin za novo zapošljavanje i investicije

Slobodna zona Varaždin je trenutno najveća proizvodno, izvozno orijentirana green-field investicija u Hrvatskoj. Stavljanjem Zone u funkciju, a što se očekuje početkom 2005. godine odnosno potpunom izgradnjom svih proizvodnih kapaciteta do kraja 2008. godine, godišnji će izvoz korisnika Slobodne zone premašiti 500 milijuna €.

Osim proizvodnje robe, u Slobodnoj zoni mogu se obavljati slijedeće djelatnosti: oplemenjivanje robe, trgovina na veliko i posredovanje u trgovini, pružanje usluga, bankarski i drugi novčani poslovi i usluge osnivanja i reosiguranja imovine i osoba. Pored navedenog ostale komparativne prednosti za investitore u Zoni su i porezne olakšice, uvoz opreme bez carine, neplaćanje poreza na dobit, carinske usluge, razvijen financijski sektor i poduzetničke aktivnosti i pojednostavljena cjelokupna administrativna procedura.

Prvi investitor u Slobodnu zonu, njemačka tvrtka BHS Corrugated, vodeći svjetski proizvođač strojeva za proizvodnju kartona, započela je s radom na području Slobodne zone početkom 2006. godine. Ukupna investicija iznositi će preko 10 milijuna €, a godišnji izvoz premašiti će prema predviđanjima 20 milijuna € već u prvim godinama poslovanja.

Najveći investitor u Slobodnu zonu, austrijska tvrtka "Boxmark Leather", jedan od najvećih proizvođača kožnih sjedišta za vodeće svjetske proizvođače automobila (BMW, Audi, Mitsubishi, Porsche i dr.), aviona (Airbus) i namještaja (Rolf Benz). Ta tvrtka već danas u iznajmljenim prostorima u pogonima "Varteksa" zapošljava preko 700 djelatnika. Tijekom ožujka 2006. godine tvrtka se zajedno sa 1000 pripadajućih djelatnika preselila na novu lokaciju u Slobodnoj zoni. Do 2008. godine predviđa se zapošljavanje oko 2000-2500 djelatnika, a prema riječima vlasnika i djelatnika tvrtke godišnji izvoz iz te tvornice će iznositi oko 350-400 milijuna €, a upravo toliko iznosi godišnji platni deficit Republike Hrvatske s Republikom Austrijom.

Najveći domaći investitor u Slobodnoj zoni Varaždin je tvrtka "Gumiimpex" d.o.o., koja na više od 60 000 m² od početka 2005. godine gradi najmoderniju tvornicu za reciklažu starih auto-guma i proizvodnju gumenog granulata za izvoz. Početak proizvodnje započeo je u 10. mjesecu 2005. godine. Ukupna vrijednost investicije iznosi preko 5 milijuna €. Tvrtka "Gumiimpex" će izgradnjom nove tvornice, riješiti problem zbrinjavanja starih guma u Republici Hrvatskoj i njihovu reciklažu na ekološki prihvatljiv način. Uz već postojećih 140 djelatnika, u novim bi visoko automatiziranim pogonima za proizvodnju gumenih cijevi za američko i EU tržište posao našlo još stotinjak inženjera i tehničara.

Uz navedene tvrtke u Slobodnoj zoni će svoje investicije ostvariti još tri strane i četiri domaće tvrtke. Od stranih to su tvrtka Zrinski AG, koja se bavi procesnom tehnologijom (najveći kupac joj je Siemens), proizvodnjom laboratorijske opreme i umjetnih implantata za gornje dijelove kralježnice. Ova tvrtka s automatiziranom proizvodnjom visoke tehnologije i velike dodane vrijednosti započela je s proizvodnjom u novim pogonima u 7. mjesecu 2005. godine.

Talijanska tvrtka Marchetti Giovanni bavi se proizvodnjom strojeva za proizvodnju stiropora i građevinskih elemenata iz stiropora. U drugoj polovini 2005. godine definirali bi strukturu *Joint venture* odnosa sa strateškim partnerom te započeli izgradnju hale. Početak proizvodnje predviđa se do kraja 2005. godine odnosno početak 2006. godine uz zapošljavanje u prvoj fazi oko 150 djelatnika i puni režim rada do proljeća 2006. godine.

Tvrtka Högger iz Švicarske proizvoditi će u zoni strojeve za prehrambenu industriju. Najmodernija tehnologija i visoki švicarski standardi odlike su ovog investitora, koji će u konačnoj fazi zapošljavati 150-200 djelatnika, a ukupna investicija iznositi će oko 5 milijuna €. U tijeku su radovi izgradnje upravne zgrade navedene tvrtke.

Ostali domaći investitori u Zoni su tvrtka Oprema interkom d.o.o., proizvodnja električnih aparata najvećim dijelom namijenjenih za izvoz; Work – ing d.o.o. proizvodnja električnih sklopova u suradnji s partnerom iz Poljske uglavnom za europsko i domaće tržište;

Meteor grupa – proizvodnja fasadnih limova u suradnji s partnerom iz Austrije, te tvrtka Matrex trade d.o.o. koja će se u Slobodnoj zoni baviti proizvodnjom limenih profila u suradnji s talijanskim partnerom, a za tržište EU.

Slijedeća tablica prokazuje pregledan prikaz ulagača u Slobodnu zonu Varaždin.

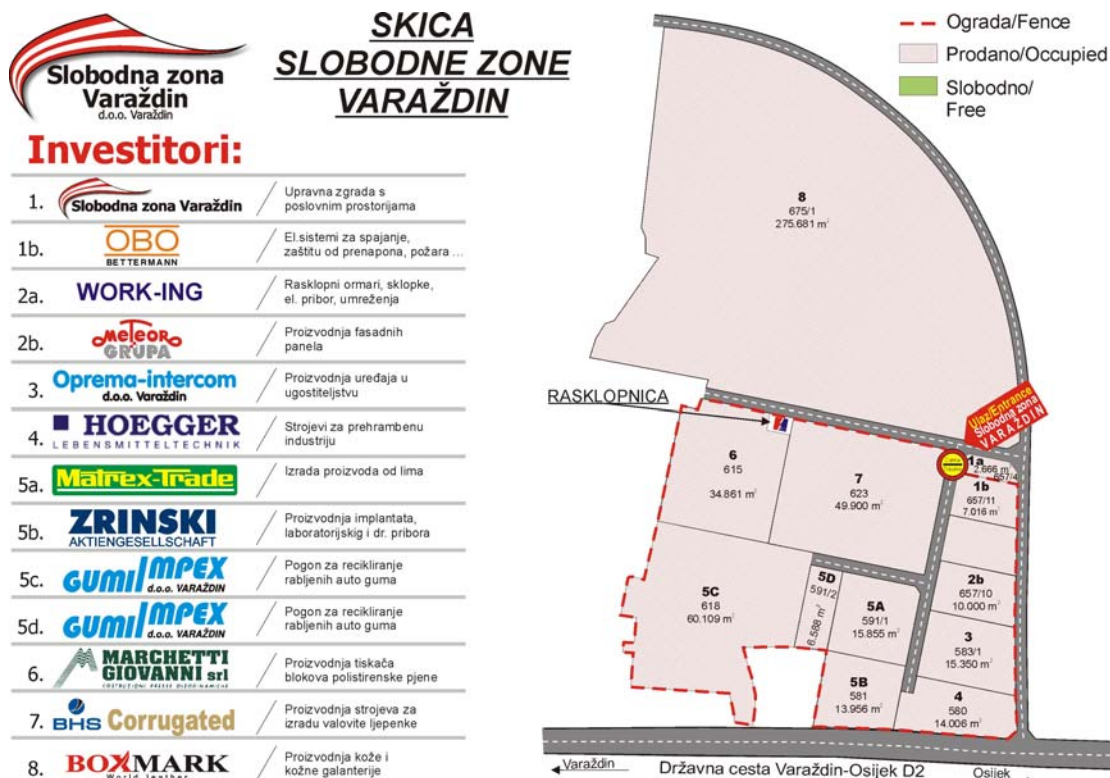
Tablica 6. Prikaz ulagača u Slobodnu zonu Varaždin i plan zapošljavanja do 2008. godine

Tvrtka	Djelatnost	Broj zaposlenih	Visina investicije	Vrijeme realizacije
1. Boxmark Austrija	koža-autoindustrija	cca 1500-2000	30-50 mil.€	odmah pa završno do 2008.
2. BHS Njemačka	strojevi za proizvodnju kartona	200-300	5-10 mil. €	odmah
3. OBO Bettermann	prodaja elektrosklopova	10 (15)	500.000 €	2006
4. Oprema uređaji Hrvatska	električni aparati	150-200	2-3 mil. €	2004-2005.
5. Matrex Trade Hrvatska	alu profili	cca 80	1 mil. €	2005.
6. Hoegger AG Švicarska	proizvodnja strojeva za prehrambenu industriju	150-200	5 mil. €	odmah
7. Work-ing Hrvatska	električni sklopovi	50-100	500 000 €	odmah
8. Zrinski AG, Njemačka	proizvodnja implantata i laboratorijskog pribora	cca 100	5 mil. €	2005.
9. Gumi impex	proizvodnja gumenog granulata	cca. 150	5 mil. €	2005.
10. Meteor grupa	proizvodnja fasadnih panela	cca. 100	3 mil. €	2005.
11. Giovanni Marchetti, Italija	proizvodnja strojeva za izradu stiropora	150-200	15 mil. €	2005.
Ukupno	-	2500-3500 novo zaposlenih	65-110 mil. €	-

Izvor: Slobodna zona Varaždin d.o.o. Varaždin.

Više od 90% proizvodnje na području Slobodne zone Varaždin namijenjeno je izvozu čime se i Varaždin ponovo potvrđuje kao najveći izvoznik u Hrvatskoj. Prema planu zaposlenih do 2008. godine u Slobodnoj zoni zaposlit će se do 3400 ljudi što će nezaposlenost u Varaždinu sniziti ispod europskog prosjeka. Osnivanjem Slobodne zone, privlačenjem ulaganja, praćenjem i servisiranjem investitora u svim fazama i na svim nivoima, te evaluacijom efekata ovakvog rada i pristupa gospodarskom razvoju, povećana je djelotvornost i inovativnost, poboljšana konkurencija, omogućena kvalitetnija razmjena informacija, novih saznanja uz održiv porast produktivnosti, što će u konačnici rezultirati većom dodanom vrijednošću od one postojeće, a koja bi našim građanima mogla osigurati znatno brži porast životnog standarda. Slijedeća slika prikazuje nam prostorni smještaj pojedinih tvrtki u Slobodnoj zoni Varaždin.

Slika 1. Skica Slobodne zone Varaždin

Izvor: Slobodna Zona Varaždin.

3. TEORIJSKE OSNOVE REGIONALNIH KLASTERA

Klasteri su postali jedan od ključnih pojmova u mnogim novim razvojnim inicijativama, strategijama i politikama u posljednjih nekoliko godina, u Evropi i čitavom, globaliziranom svijetu. Izazov koji je odredio Evropski savjet 2000. godine u Lisabonskoj strategiji, prema kojoj bi Evropa trebala postati "svjetski najkonkurentnija i dinamična ekonomija zasnovana na znanju", posebno je predstavio interes za nove pristupe ekonomskoj politici konkurentnosti. Mobiliziranje potencijala regionalnih klastera sagledava se ključnim momentom za dostizanje ambicioznih ciljeva definiranih u strategiji.

Pitanje koje postavljamo na početku naše studije je pitanje teorijskih osnova koncepta regionalnih klastera koji bi se na hrvatski jezik mogli prevesti kao grozdovi. Iako bi se moglo dokazati da se teorijski korijeni klastera mogu naći još u Marshalllovoj i kasnijoj teoriji aglomeracija, proučavanje literature o klasterima dovelo nas je do spoznaje da se posebno 1970-ih godina prošlog stoljeća u teorijskim razmatranjima regionalnih proizvodnih sustava naglašavaju interakcije industrijskih organizacija i povijesnih i specifičnih socio-ekonomskih faktora. U literaturi se tako posebno ističu industrijski distrikti kao aglomeracije u kojima se povezuju svi subjekti društva i kompanije. (Becattini, 1990). Spominju se i analiziraju i industrijski klasteri čiji je razvoj također je zasnovan na brojnim socijalnim i kulturnim faktorima, specifičnim za neki teritorij. (Asheim, 1992).

Također se elaborira i rast novih industrijskih prostora koji dovodi do aglomeracija kompanija, čime poduzeća smanjuje transakcijske troškove i stvaraju se specijalizirana, lokalna, tržišta rada. (Scott, 1988). Unutar regija, isto tako, dešavaju se i netrgovinske međuzavisnosti koje proizlaze iz konvencija, neformalnih pravila i navika (Storper, 1997).

Unutar tzv. "nordijske škole" posebno se naglašava inovativnost i regionalni kontekst međuzavisnosti svih sudionika ekonomskog i društvenog života u neprekidnom učenju. (Lundvall and Johnson, 1994). 1990-ih godina javlja se i Porterov koncept klastera, koji se prikazuje preko "dijamanta" međutjecaja različitih varijabli koji djeluju na okolnosti nastanka i i pospješuju razvoj klastera. Najbitnije, a ipak različite, teorijske analize regionalnih klastera sažeto prikazuje slijedeća tablica.

Tablica 7. Četiri pristupa interpretiranja procesa regionalnog klasteriranja

"Škola"	Važni faktori rasta i razvoja klastera
Industrijski distrikti "Kalifornijska škola"	Eksterna ekonomija+zajedničko povjerenje i "industrijska atmosfera", dovode do inovacija Vertikalna integracija, smanjenje transakcijskih troškova, specijalizirana lokalna tržišta rada+ konvencije, neformalna pravila i navike
"Nordijska škola"	Inovacija kao učenje, učenje kao lokalni proces, značenje ne-kodificiranog znanja
Porterov industrijski klaster	Eksterna ekonomija povećana je povezanošću /bolji pristup inputima, lokalno suparništvo i lokalni potrošači

Izvor: EC, 2002: 14.

U ovom radu slijedimo, danas u svijetu općeprihvaćeni koncept Portera. Michael E. Porter (1990,1998, 2003a, 2003b) definira regionalne klastere kao "geografski usmjerene grupe međusobno povezanih kompanija i institucija u određenom sektoru, koje su komplementarne". Klasteri su bitni jer omogućuju kompanijama da postanu produktivnije i inovativnije, nego što mogu biti kada posluju zasebno. Također, izuzetna je značajka klastera što oni smanjuje prepreke ulasku novih poslova u odnosu na druge lokacije u kojima oni ne postoje.

Klaster koji se razvija na nekoj lokaciji ovisan je o poslovnom okruženju. Kako je ovaj pojam vrlo širok, Porter je 1990. uveo "dijamant" kao analitičko oruđe objašnjenja poslovne okoline. Dijamant uključuje četiri elementa: faktore proizvodnje (fizičku infrastrukturu, vještine i drugo), uvjete potražnje (sofisticiranost lokalnih potrošača, proizvodnu i potrošačku regulaciju), kontekst strategija i konkurentnosti (struktura poreza, zakoni o konkurentnosti, strategije konkuriranja lokalnih kompanija) i prisustvo odgovarajućih, podržavajućih industrija. Ovi elementi međusobno povezano djeluju na kompanije i klastere, Oni pokazuju efekt sistema u kojem najslabiji element uvijek ima najjači utjecaj na ukupnu kvalitetu. Dijamant se može koristiti i za analizu općenite kvalitete poslovnog okruženja na regionalnoj i nacionalnoj razini.

Važno je istaknuti da posebnu ulogu ima politika vlade na sve elemente dijamanta. Ona ima odgovornost za infrastrukturu, definira pravila i regulaciju koja utječe na konkurentnost i potražnju. Prema Porteru (2003b) posebnu ulogu imaju i različiti oblici institucija povezivanja, koje stvaraju specijaliziranu osnovu interakcije između učesnika klastera, koje omogućuju slobodan tijek znanja i organiziranje zajedničkih akcija svih sudionika od velike je važnosti. To su najčešće mreže i različiti otvoreni oblici udruživanja poslovnog i javnog sektora.

Kompanije i institucije povezane u klastere imaju i neke značajne karakteristike (Ketels, 2003). Jedna od njih je: lokacijska blizina, koja znači da svi sudionici klastera moraju biti dovoljno blizu u prostoru. Druga značajka su međusobne povezanosti koje znače da njihove aktivnosti moraju dijeliti zajednički cilj, a slijedeća: interakcija koja znači da su svi sudionici blizu i da je neophodna njihova aktivna interakcija. Četvrta karakteristika je kritična masa koja znači da je neophodan dovoljan broj sudionika koji će imati značajan utjecaj na poslovanje kompanija. Razumijevanje značaja ove četiri dimenzije značajnije je od određivanja nekih specifičnih "benchmarki".

3.1. Strategije razvoja klastera

Interes za klastere u novije je vrijeme porastao zbog toga što oni predstavljaju oblik akcije, a ne samo opis ekonomske aktivnosti. U Evropi su se donosioci ekonomskih politika posebno založili za politiku razvoja klastera zbog pomaka fokusa od makro na mikro-ekonomska pitanja. Monetarna i fiskalna politika su uglavnom u svim zemljama Evrope dobro razvijene, ali , pokazalo se da su uspješne makroekonomske politike tek preduvjet, a ne i dovoljna garancija za brži razvoj. Tek mikroekonomski napori usmjereni na nova partnerstva s privatnim sektorom, sveučilištima i drugim institucijama omogućuju da se i makroekonomski uspjesi provedu u djelo. Upravo klasteri predstavljaju uspješan način organiziranja tih napora i efikasnih inicijativa i akcija.¹²

Značenje lokacije i njenog konteksta povećao se za mnoge *stakeholdere*. U globalnoj ekonomiji upravo je lokacija jedan od izvora diferencijacije među konkurentima koji se ne može jednostavno preslikati. Sve veći broj kompanija diljem svijeta pokušava razumjeti mogućnosti i prednosti klaster i mnogi direktori vide da njihovo aktivno učešće u naporima da pojačaju njihov domaći klaster postaje važan dio njihove uloge.

¹² Detaljnije vidjeti u :OECD, 2005.

"Klasteri inovacija", naziv projekta u SAD-u postaje popularnim terminom među liderima u privatnom i javnom sektoru. Mnoge kompanije u Evropi također smatraju da sve više treba konkurirati na osnovu inovacija a ne samo produktivnosti. Klasteri postaju izuzetno plodno tlo za inovacije jer su sačinjeni u skladu s modernim inovacijskim procesom. U suvremenoj konkurenciji inovacije se javljaju kao ne-sekvencijalne interakcije različitih kompanija, sveučilišta i istraživačkih organizacija. Znači, u jednom sasvim drugačijem modelu od onoga tradicionalnog gdje su istraživački centri u kompanijama aplicirali temeljna istraživanja koja su se provodila na sveučilištima.

3.1.1.1. KLASTERI I POLITIKE U EUROPI

Donedavno informacija o klasterima u Evropi bila je zasnovana na pojedinačnim studijama slučajeva. Iako je već Porterova (1990) analiza u njegovoj knjizi "Konkurentna prednost nacija" uključila i značajan broj evropskih primjera, u posljednjim godinama prema mnogobrojnim studijama od kojih posebno ističemo onu Evropske komisije (EC, 2002) proizlazi da je u Evropi evidentirano oko 450 klastera, iako se svakodnevno taj broj mijenja. Tek detaljno istraživanje slučajeva pojedinih zemalja može dati točnije podatke. Tako npr. Italija koja prema svjetskoj rang listi broji najviše klastera na ljestvici konkurentnosti zauzima tek 24 mjesto.

Engleska i Švedska su dva primjera zemalja u kojima je provedeno "mapiranje" na razini čitavih ekonomija. Engleska studija upućuje i na nova zapošljavanja koja se javljaju zahvaljujući regionalnim klasterima. Ovaj rad osnova je Regionalnoj razvojnoj agenciji (Regional Development Agency: RDA), kao i institucijama javnog i privatnog sektora.

Globalni izvještaj o konkurentnosti (Global Competitiveness Report) pruža usporedne podatke o ukupnoj snazi klastera u 75 zemalja i uključuje sve evropske zemlje. U generiranju podataka studija uključuje skup pitanja koje se može koristiti za računanje ukupnog mjerenja snage klastera. U prosjeku, Evropa je rangirana nešto slabije u razvoju klastera od ukupne mikroekonomske konkurentnosti, ali razlika je mala. Očigledna je, međutim, velika heterogenost među evropskim zemljama. Nakon uvođenja zakonodavstva vezanog uz funkcioniranje jedinstvenog evropskog tržišta 1992. godine, povećale su se ekonomske nejednakosti među zemljama Evrope. Slično je i s razvojem klastera u Evropi. Kad su napuštene ekonomske prepreke, opao je i broj klastera. Istovremeno, niske trgovinske barijere dovele su do toga da su jaki klasteri postali fokusirani na stvaranja visokih vrijednosti i inovacija, a da su napustile klasičnu prerađivačku proizvodnju.

Sve više se unutar zemalja članica EU javljaju politike klastera. Evropska komisija posebnu pažnju polaže podrškama razvoja klastera. Osiguranje podataka o klasterima, formiranje mnogih privatno-javnih istraživačkih grupa fokusiranih na klastera i podrška regionalnim inicijativama za klastera, postaju bitnijim ulogama Evropske komisije. Kako za sada ne postoji nijedan klaster koji se proširuje cijelom Evropom, ovi utjecaji su indirektni.

3.1.1.1. Nacionalne politike klastera

U mnogim državama EU razvijaju se politike podrške razvoja klastera. Nizozemska i Danska imaju dugu tradiciju uključivanja klastera u razvojne politike. Engleska posljednjih godina izdvaja velika sredstva za razvoj klastera. Irska ima dugu tradiciju u razvijenoj politici konkurentnosti u kojoj posebno mjesto zauzimaju klasteri. Finska i odnedavno Švedska također aktivno koriste klastera u svojim politikama konkurentnosti.

Globalni izvještaj konkurentnosti omogućuje usporedbu između stanja razvijenosti klastera, kao mjere aktivnih politika jačanja klastera i ukupnog ranga u klasterima koji mjeri prisustvo neophodnih uvjeta za razvoj klastera. Brojne zemlje s aktivnim politikama u razvoju klastera puno su bolje u naporima razvoja klastera no što bi se očekivalo iz ukupnog ranga razvijenosti klastera, poput Irske, Portugala, Švedske i Finske.

Spomenuli smo da Irska već dugo koristi klasterski pristup u strukturiranju svoje ekonomijske politike, posebno vezano uz privlačenje direktnih stranih investicija. Portugal je razvio klastera cipela i vina i provodi ekstenzivne studije njihova razvoja. Švedska je stvorila specifične institucije poput Vinnove koja stvara klasterski pristup za regionalnu politiku razvoja. Finska ima eksplicitnu strategiju i institucionalnu strukturu kojom fokusira resurse na nekoliko nacionalnih klastera. Zemlje poput Francuske, Njemačke,

Italije i Španjolske nemaju nacionalne politike, već koriste koncept klastera u pojedinim regijama i područjima. U Njemačkoj je npr. zanimljiv eksperiment ustanovljen preko BioRegio - konkurentnosti (Dochse, 2000). Federalna vlada je odobrila financijsku podršku za tri regionalna biotehnoška klastera koji su imali imovinu, plan i spremnost da razvijaju dalje svoje klastere. Osim ove pomoći stvoreno je i snažno učešće sudionika klastera iz privatnog i javnog sektora, pa je Njemačka postala vodećom Evropskom lokacijom; osim Engleske, u biotehnologiji.

3.1.1.2. Regionalne politike klastera

Jedna od prvih regija u svijetu koja je primijenila koncept klastera bila je županija Basque u Španjolskoj. Usred krize u kojoj su se našle mnoge tradicionalne prerađivačke kompanije u proizvodnji čelika i brodogradnje, lideri privatnog i javnog sektora regije prihvatili su koncept klastera kao svoj dugoročni razvojni cilj. Više od desetljeća nakon toga regija je postala najbogatija u Španjolskoj i ostvarila je razinu GDP per capita jednaku Evropskom prosjeku.

U međuvremenu se razvijaju i drugi klasteri u Evropi poput klastera keramike u Kataloniji, automobilskog klastera u Styriji i klastera video igara u Švedskoj te poznatog tekstilnog u regiji Emilia-Romagna. Najviše ovih klastera razvijeno je preko lokalnih i regionalnih razvojnih agencija koje su povezale industrijska udruženja i individualne kompanije, te lokalni i regionalni javni sektor. Mnogi od ovih klastera su mladi i teško je vrednovati utjecaj politika koji je najefikasniji.

Neki su klasteri nastali od strane privatnih *stakeholdera*. U regiji nekadašnje istočne Njemačke, npr., čelnici vodećih kompanija uložili su napor u jačanju javnog profila i kvalitete regije. Organizirali su rad oko klastera automobila i kemijske proizvodnje. Kako je javni sektor te regije bio onemogućen da koordinira rad tri njemačke države i tri velika grada, privatni sektor i njihova inicijativa privukli su i javni sektor.

Također se u brojnim iskustvima pokazuje da su mnogo uspješnija partnerstva privatnog i javnog sektora kada regionalna vlada ima nezavisnu moć odlučivanja. Takav je slučaj u zemljama s federalnom strukturom poput Njemačke, Belgije i Italije, kada izabrani regionalni dužnosnici imaju kontrolu nad odlukama važnim za poslovni sektor. U centraliziranim strukturama, lideri privatnog sektora ne respektiraju regionalne predstavnike vlasti i pokušavaju direktno komunicirati i rješavati probleme s centralnom vladom koja donosi konačne odluke.

3.2. Post-tranzicijske zemlje i klasteri

Jedan od problema u razvoju klastera u post-tranzicijskim zemljama proizlazi iz "robe koje se nudi malo..." (Solvell et al., 2003: 78), a to je povjerenje. U mnogim zemljama nedostaju i strane investicije, pa je tako niska i razina konkurentnosti.¹³ Situacija se, međutim, razlikuje po zemljama. Slijedeći primjeri ukazuju na korake u nekim razvijenim post-tranzicijskim zemljama, danas i članicama Evropske unije.

3.2.1. PRIMJER SLOVENIJE

Slovenski pristup "dinamičnih koncentričnih krugova" omogućava klasteriranje malih i srednjih poduzeća oko vodeće kompanije. U Sloveniji postoji jedanaest insitucionaliziranih klastera sa 700 kompanija udruženih na više od 150 projekata u područjima marketinga, proizvodnje, R&D-a i internacionalizacije.

Interes za klastere javlja se krajem 1990-ih godina obzirom na izražen problem zaostajanja u produktivnosti u slovenskoj industriji u odnosu na evropski prosjek. Slovenija je integrirala klastere sistemski u sveobuhvatnom pristupu koji treba poslužiti dugoročnim ciljevima politike. Klasteri u središtu proaktivne industrijske politike s ciljem ne samo podizanja produktivnosti već i inovativnog potencijala

¹³ Danas se situacija "razvijenosti" post-tranzicijskih zemalja, kao i uostalom i svih zemalja svijeta, ne mjeri više samo makroekonomskim pokazateljima, već i stupnjem konkurentnosti (World Economic Forum: WEF, Global Competitiveness Report: Competitiveness Indeks), stupnjem korumpiranosti (The Heritage Foundation: Corruption Indeks), stupnjem humanog razvoja (World Bank, WB: Human Development Indeks), i nizom drugih međunarodnih pokazatelja iz kojih se može izvesti "stupanj" razvijenosti neke ekonomije.

slovenske industrije. U tom smislu se izdvajaju znatna sredstva a očigledna je i rastuća pažnja vlade usmjerena na taj proces.

Područje koje prema istraživanjima treba poboljšati je prevladavanje niskog povjerenja između velikih i malih firmi. U Sloveniji je izvršeno mapiranje koje je poslužilo kao osnova postupnom građenju klastera i politika koje njihov razvoj podupiru.

3.2.2. PRIMJER SLOVAČKE

Cilj slovačke studije klastera bio je istražiti lokacijsko i klastersko ponašanje stranih i domaćih firmi i to kvantitativno i kvalitativno. Identificirano je 46 "prostornih koncentracija".

Od početka 1999-ih mala i srednja poduzeća su bila u fokusu vlada na svim razinama. Usprkos preporuka međunarodnih agencija: UN-ov industrijski razvojni ured (Industrial Development Office), OECD-a i Evropske komisije, u Slovačkoj se ne koristi politika razvoja klastera. Izvjesne sličnosti s klasterskim pristupom pokazuju se u automobilskoj industriji i industrijskim parkovima, iako su ti pokušaji uzrokovani primarno brigom za privlačenje direktnih stranih ulaganja i novo zapošljavanje.

3.2.3. PRIMJER POLJSKE

Poljski klasteri u sektoru visoke tehnologije imaju snažna regionalni element, sa spontanim bottom-up umrežavanjem. Nastajući regionalni inovacijski sustavi pokazuju veliku sličnost sa klasterima. Koncept klastera kao sredstvo politika je nov element u poljskim politikama, s rastućim interesom za umrežavanje posebno vezano uz politiku inovacija. Početkom 1990-ih samo-upravljanje općine počele su djelovati lokalno na razvoj. Regionalni samo-upravljan razvoj proizašao je iz reforme ka decentralizaciji upravljanja zemljom koja je provedena 1999. godine. U čitavoj zemlji regionalne inovativne strategije su izvedene kao važan dio regionalnih razvojnih strategija. Izvršeno je mapiranje klastera koje je pokazalo da u Poljskoj postoji snažan potencijal za razvoj konkurentnih klastera. Model za politike razvoja klastera bit će ponuda Poljske agencije za razvoj poduzeća financijske pomoći konzorciju malih i srednjih poduzeća i javne pomoći u konsolidaciji zajedničkih ulaganja, povezivanja mreža proizvođača, ponuđača i trgovina stvaranje zajedničkog marketinga.

3.2.4. PRIMJER MAĐARSKE

Mađarska je uspješno vodila ekonomsku tranziciju i pridobila najveći dio stranih direktnih investicija od svih zemalja centralne i istočne Evrope. Zadnjih nekoliko godina u Mađarskoj su prepoznati nastanci klastera u automobilskom sektoru, logistici, građevinarstvu i turizmu. U tom smislu lider je izvozno orijentirana automobilska industrija i strojogradnja, s visokim investicijama: Panon Automotive Cluster, PANAC, predstavlja 10% BDP-a.

2000. godine, Ministarstvo gospodarstvo je usvojilo Szechenyi plan i 21 konzorcij firmi je službeno prepoznat kao klaster, pa je dobio i državnu podršku. Analiza je pokazala da je samo trećinu prepoznatih klastera moguće statistički pratiti. U ekonomiji značajnu ulogu imaju multinacionalne kompanije, što se statistički izražava u njihovom visokom usčešću u GDP-u, izvozu i R&D-u. Rast je koncentriran u zapadnim dijelovima zemlje i raste ekonomska nejednakost istoka i zapada.

Nedavno usporavanje mađarske ekonomije pokazalo je da je zemlja previše ovisna i direktnim stranim ulaganjima. Stoga se ističe potreba drugačijih strategija regionalnog razvoja poput Panonske ekonomske inicijative. Ona je osnovana 2001. godine s ciljem stvaranja partnerskih i kooperativnih odnosa između regionalnih i ekonomskih razvojnih organizacija s ciljem pridobivanja privatnih fondova i pomoći međunarodnih financijskih institucija. Ova inicijativa predstavlja zajedničku regionalnu osnovu za automobilski, drveni, elektronski, termalni i voćni klaster stvarajući okvir za umrežen ekonomski razvoj u sjevernoj Transdanubiji i proširujući tako broj poduzeća koja pridonose ekonomskom dinamizmu regije.

3.2.5. PRIMJER ČEŠKE

Fenomen klasteriranja u ovoj zemlji obuhvaća i kompanije koncentrirane u starim industrijskim zonama (metalurgija – Moravija) i mreže ponuđača diljem zemlje za firme poput Volkswagen/Škode.

Istovremeno mala i srednja poduzeća se počinju klasterirati slijedeći bottom-up pristup u naporu da smanje asimetrične odnose moći, suočena s transnacionalnim lancima supermarketa ili automobilske industrije. Mnogi programi vlade podupiru poduzetničku povezanost i razvoj malih i srednjih poduzeća. Društvo tehnoloških parkova, savjetodavna agencija Čeških udruženih partnera i Češkog inovativnog centra potpomažu razvoj poduzeća. Češka agencija za strane investicije (Czechinvest) važan je faktor u razvoju klastera potpomognutog direktnim stranim ulaganjima. Ova agencija koordinira osnivanje industrijskih zona i traži strateške investitore.

Iz automobilske klastera mogao bi prema procjenama (OECD, 2005) proizaći i multinacionalan multiklaster srednje Evrope sa središtem u sjevernoistočnom dijelu Češke, a koji bi se protegnuo u Poljsku, Slovačku i Mađarsku.

3.3. Regionalni klasteri u Hrvatskoj

Kao što smo već istaknuli Prva faza ovoga projekta, završila je nalazom nepostojanja formalno-institucionaliziranog klastera u Hrvatskoj. Međutim, u međuvremenu je prema bazi podataka o klasterima u svijetu, Instituta za konkurentnost (Competitiveness Institute- CI) pri MIT-u /Massachusetts Institute of Technology/, prvi puta evidentiran i jedan klaster u Hrvatskoj i to BIOS, iz Osijeka, a svrstan je u izdavačku industriju, i bavi se tiskanjem i objavljivanjem.

Isto tako i prema Hrvatskoj inicijativi za konkurentnost (HIK) koju sponzorira USAID /Agencija za međunarodni razvoj SAD-a/ ustanovljeno je da postoje mogućnosti za razvoj klastera u drvenoj industriji i turizmu. U Ministarstvu obrta, malog i srednjeg poduzetništva postoje najave izrade mape klastera u Hrvatskoj, dok su u Ministarstvu gospodarstva izradili prijedlog osnivanja drvnih distrikata.

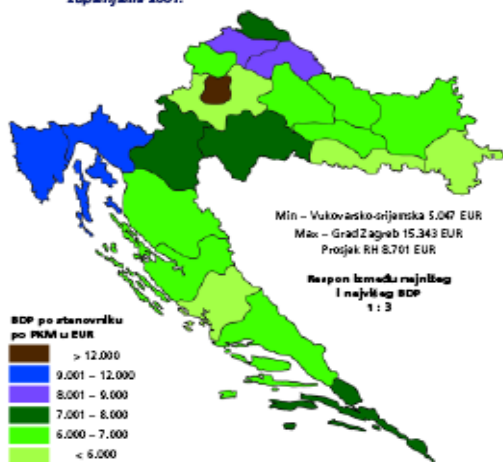
3.3.1. STRATEGIJA REGIONALNOG RAZVOJA

Bitan dokument koji podupire bottom-up pristup razvoja a koji je objavljen na stranicama Ministarstva pomorstva i mora /raspoloživo na: www.mptpr.hr/ je Strategija regionalnog razvoja Hrvatske (Strategija i jačanje kapaciteta za regionalni razvoj).

Strategija proklamira bottom-up pristup, i zasnovana je na standardnim evropskim stajalištima u izradi strategija: poštivanje lokalnih interesa i projekata, partnerski pristup, povezivanje interesa privatnog, javnog i civilnog sektora. Iz strateških pristupa izvedeni su ciljevi i prioriteti, a za svaki prioritet i mjere njihova realiziranja. U Strategiji se posebna pozornost obraća na potrebu budućeg smanjivanja jaza u razvijenosti među županijama, te potreba bržeg razvitka nedovoljno razvijenih županija. Slijedeća karta ukazuje na razlike u razvijenosti po temeljnom makroekonomskom pokazatelju.

Slika 2. BDP/stanovniku u hrvatskim županijama

Karta 1. BDP po stanovniku prema paritetu kupovne moći u hrvatskim županijama 2001.

Izvor: Sudbina »Eksperimentalni obracun regionalnog BDP-a za 2001. god., Ekonomski Institut Zagreb DES, studeni 2003.

Izvor: Ekonomski institut, 2003.

3.3.2. REGIONALNI OPERATIVNI PLANOWI ŽUPANIJA¹⁴

Kako je Hrvatska je kandidat za pristup Europskoj Uniji (EU) i javni i privatni sektor moraju se uskladiti s nizom zakona, normi i procedura kojih su se obvezne pridržavati sve zemlje članice EU. Cijeli niz procedura odnosi se na cilj Europske Unije da se postigne uravnotežen regionalni razvoj. U tom smislu se podupire izrada Regionalnih operativnih planova. Svrha ROP-a jest pripremiti Hrvatsku za prihvaćanje i uspješno korištenje strukturalnih sredstava kad postane članica Europske Unije.

Nadalje, dobro formulirani ROP vjerojatno će privući pozornost bilateralnih i multilateralnih donatora te će, kao takav, privući daljnja financijska sredstva na područje Hrvatske. Općenito, Hrvatskoj će ROP-ovi poslužiti kao instrument pomoću kojeg će svim davateljima sredstava, uključujući hrvatsku vladu, Europsku komisiju te čitav niz bilateralnih i multilateralnih donatora, moći predstaviti stratejski strukturiran razvojni plan. Pregledom situacije po županijama evidentno je da manje razvijene županije imaju izrađene ROP-ove. Npr. Vukovarsko-srijemska županija, među prvima je uz pomoć USAID-a i UNDP-ovog programa za industrijski razvoj izradila ROP. Slična je situacija i sa Sisačko-moslavačkom i Ličko-Senjskom županijom.

Ovo se može objasniti činjenicom veće pažnje i savjetodavne potpore međunarodnih institucija u manje razvijenima županijama, iako pregled nositelja izrade ROP-ova pokazuje da su vanjski ili inozemni savjetodavci prisutni i u razvijenima.

ROP Istarske županije koji je u fazi otvorene rasprave na interaktivnoj stranici www.ida.hr istarska... i koji se predviđa za razdoblje 2006-2010, radi se u konzultaciji s Institutom za međunarodne odnose iz Zagreba. Gotovo svi ROP-ovi započinju s vizijom i misijom županija te SWOT analizom, te definiranjem strateških ciljeva, prioriteta i mjera. Riječ je o standardiziranim razvojnim dokumentima koji su, kako smo napomenuli, i preduvjet apliciranja predpristupnim fondovima EU.

Važno je istaknuti i da su razvojne agencije bitan organizacijski oblik s funkcijom strateškog i operacionalnog podupiranja i umrežavanja razvoja gospodarstva, te njegova povezivanja s interesima javnog sektora na regionalnoj razini i šire. Razvojne agencije u Hrvatskoj ima više županija. U Istri je to IDA, čiji smo rad detaljno analizirali u prvoj fazi rada na projektu, Vukovarsko-srijemska županija ima lokalnu razvojnu agenciju LEDA, koja je uglavnom fokusirana na srednja i mala poduzeća, a Primorsko-goranska županija ima razvojnu agenciju PORIN. Sisačko-moslavačka županija kreće u osnivanje razvojne agencije isto kao i Splitska. Brodsko-posavska ima Centar za tehnološki razvoj, koji ima funkciju razvojne agencije. Slavonska županija ima razvojnu agenciju slavonske i Baranje, a u Krapinsko-zagorskoj predviđa se osnivanje razvojne agencije.

3.3.3. KLASTERI

U Hrvatskoj postoje različiti oblici povezivanja gospodarstva i javnog sektora, ili pak samo gospodarstva, na novim projektima, poput poslovnih inkubatora ili poduzetničkih zona. One se uglavnom javljaju kao rezultat županijske inicijative. Mogućnost osnivanja industrijskih okruga, odnosno distrikta, u četiri županije i to u slobodnoj zoni u Bjelovaru, zatim u Ličko-senjskoj županiji te u Varaždinskoj i Primorsko-goranskoj vezuje uz razvoj drvne industrije. Ova industrija ima potencijala za razvoj u sve četiri županije, a uz nju se spominje još i metaloprerađivačka u Bjelovarskoj, a industrija kože i obuće u Varaždinskoj.

Intencija je da slobodne zone i industrijski distrikti moraju biti izvozno orijentirani zbog toga što je apsorpcijska moć hrvatskog tržišta premala. U Hrvatskoj se neprekidno razvijaju nove slobodne zone, a trenutno ih postoji 13. One zapošljavaju oko tri tisuće ljudi i imaju ulaganja vrijedna oko 50 milijuna dolara. Zone posluju pozitivno, a koliko su uspješne ovisi o osnivačima i korisnicima. Postane li Hrvatska članicom EU-a 2007. godine može zadržati slobodne zone još sljedećih deset godina od datuma ulaska. Zone, i to vrlo uspješne, imaju i mali poduzetnici. Osnivali su 29 centara za poduzetništvo i imaju 150 zona - industrijskih i slobodnih, gdje svako ulaganje veće od milijun kuna donosi dodatna porezna oslobađanja i druge pogodnosti. Samo u međimurskoj slobodnoj zoni u posljednjih godinu dana otvoreno je 15 tehnološki vrlo zahtjevnih greenfield investicija. Nadležno ministarstvo ima projekt napuštenih škola na otocima, karaula na kontinentu uz Dravu, koje mogu biti u funkciji turizma, zatim popis svjetionika na otocima, koji bi se također mogli staviti u funkciju (neki se već koriste). Osim spomenutih oblika

¹⁴ Detaljnije vidjeti na: www.hgk.biznet.hr/rop.htm i www.hr/hrvatska/counties.hr

povezivanja javljaju se i poduzetnički inkubatori. Računa se da je oko devet posto proračunskih sredstava usmjereno u razvoj poduzetništva na razne načine.

I dok se s jedne strane javljaju sve raznovrsniji oblici povezivanja poslovnog i javnog sektora s ciljem podizanja razine konkurentnosti na pojedinim lokacijama, ono što je evidentno jeste činjenica da su sve te inicijative daleko od formiranja istinskih regionalnih klastera. U tom smislu, a prema bazi podataka o klaster inicijativama Instituta za konkurentnost /raspoloživo na: www.competitiveness.org/ proizlazi da u Hrvatskoj postoji samo jedan klaster i to BIOS koji je vezan uz tiskarsku i izdavačku industriju, a osnovan je 2004. godine. Analiza rada ovog klastera vidljiva je iz interaktivne web stranice: [http:// bios.hr](http://bios.hr).

Poduzetnički inkubator BIOS osnovali su grad Osijek i ETZ Osijek s ciljem podupiranja razvoja malog i srednjeg poduzetništva. Pružanjem poslovnih, tehničkih i obrazovnih usluga uz povoljan zakup poslovnog prostora stvoreno je poslovno okruženje u kojem poduzetnici početnici imaju adekvatne uvjete za rast i razvoj.

Program je namijenjen poduzetnicima početnicima i onima čija poduzeća djeluju do godinu dana, a bave se ili imaju namjeru baviti se proizvodnjom ili uslužnom djelatnošću vezanom uz proizvodnju. Navedena poduzeća trebaju posjedovati potencijal za razvoj i mogućnost zapošljavanja novih djelatnika.

Svim stanarima BIOS-a pruža se: organizacijska i savjetodavna pomoć, subvencionirani zakup poslovnog prostora (50% iznosa u razdoblju od 5 godina za proizvodnju ili 3 godine za uslugu vezanu uz proizvodnju), besplatno parkiranje, korištenje konferencijske prostorije. Uz povoljne uvjete pružaju se administrativne usluge, izlaganje na sajmovima u zemlji i inozemstvu, stručni seminari i predavanja, izrada web stranica, korištenje faxesa, kopiranje.

Ciljno tržište poslovnog inkubatora su start-up poduzeća i mlada poduzeća koja djeluju do godinu dana, koja se bave ili imaju namjeru se baviti proizvodnjom ili uslužnom djelatnošću vezanom za proizvodnju. Navedena poduzeća trebaju posjedovati potencijal za otvaranje novih radnih mjesta i kvalitetan poslovni plan.

Od poduzetnika se traži da ispune prijavu, a zajedno s njom da podnesu i svoj poslovni plan, koji razmatra Odbor poslovnog inkubatora.

Svaki poduzetnik se u prostorijama Inkubatora smije zadržati od 3 do 5 godina (ovisno o vrsti djelatnosti) nakon čega na njegovo mjesto dolazi novi poduzetnik.

4. ZAKLJUČAK

Nalazi prvog dijela studije upućuju kako je tijekom tranzicijskog razdoblja u Hrvatskoj došlo do sve većih razlika u razini ekonomske razvijenosti pojedinih regija, koja se očituju i u kretanjima na tržištu rada. Očito je kako rastući problem agregatne nezaposlenosti iz godine u godinu poprima karakteristike regionalne strukturne nezaposlenosti. U kontekstu tih sve većih diskrepanci posebno mjesto zasigurno zauzimaju regionalne razlike nastale u razini nezaposlenosti i sastavu zaposlenosti, te novom zapošljavanju. Takvo stanje prisutno je u kako u starim i novim članicama EU, tako i u Hrvatskoj. Analiza najnovijih trendova u kretanju zaposlenosti i nezaposlenosti pokazuje kako Hrvatska ima najnižu stopu zaposlenosti među starim i novim članicama EU, te kako samo Slovačka i Poljska imaju više stope nezaposlenosti od Hrvatske.

U takvim uvjetima postojane i rastuće nezaposlenosti sve veći značaj pridaje se razvoju institucija i politika na tržištu rada čija uloga se posebno elaborira u trećem i četvrtom dijelu. U institucionalni sustav na tržištu rada ubraja se sustav socijalne zaštite, fleksibilnost zaštite otpuštanja, provođenje aktivnih politika na tržištu rada, te stupanj regionalne mobilnosti radne snage. U tranzicijskim zemljama svi navedeni institucionalni oblici dobivaju sve više na značenju u trenutku prelaska na tržišni način privređivanja. U četvrtom dijelu pokazuje se kako su se s porastom stopa nezaposlenosti trajanje i iznos

naknada značajno smanjili kako bi to tražitelje posla potaknulo da počnu tražiti posao, te da bi se smanjilo trajanje nezaposlenosti. Stoga se u tranzicijskim zemljama politike na tržištu rada sve više usmjeravaju iz pasivnih u aktivne. Uglavnom može se zaključiti da primjena pasivnih politika stimulira nezaposlene da budu dulje vrijeme neaktivni, dok aktivne politike nastoje olakšati proces zapošljavanja ili ponovnog zapošljavanja. Većina tranzicijskih zemalja troši manje od 1% BDP-a na pasivne i aktivne politike na tržištu rada.

Posljednji dio istraživanja u prvom dijelu studije usmjeren je na utvrđivanje regionalnih razlika na tržištu rada Hrvatske, te na utjecaj Slobodne zone Varaždin – mjesto najvećih *greenfield* investicija u Hrvatskoj, na novo zapošljavanje. Pod utjecajem blagog smanjenja broja nezaposlenih, te istodobnog povećanja broja zaposlenih osoba neznatno je smanjena prosječna godišnja stopa registrirane nezaposlenosti u RH, od 18,0% u 2004. godini na 17,9% u 2005. godini, ipak u pogledu regionalne analize nezaposlenosti postoje i dalje značajne razlike. Broj prijavljenih potreba za radnicima pri HZZ-u nastavio se smanjivati tijekom 2005. godine, a na regionalno zapošljavanje u Hrvatskoj ponovno je značajno utjecalo sezonsko zapošljavanje u turizmu. Na novo zapošljavanje u Hrvatskoj sve veći značaj ima i osnivanje Slobodnih zona čiji je osnovni cilj privlačenje kapitala i potencijalnih investitora, povećanje broja zaposlenih i izvoza, te povećanje BDP-a i standarda ljudi u pojedinoj županiji. Tako se u Slobodnoj zoni Varaždin od 2005. do 2008. godine očekuje da će izvoz premašiti 500 milijuna eura, te da će se otvoriti oko 3500 novih radnih mjesta. U apsolutnom iznosu to možda nije veliki broj, ali kada se zna da će se na taj način povećati broj novog zapošljavanja u Varaždinskoj županiji za otprilike 18% godišnje, značaj Slobodne zone Varaždin je neupitan. Očekuje se da će se na taj način nezaposlenost u Varaždinskoj županiji sniziti ispod europskog prosjeka.

U drugom dijelu studije naglašava se uloga klastera koji sve više čine bitan faktor podizanja konkurentnosti u svijetu i Europi. Europa neće moći dostići ambiciozne ciljeve određene u Lisabonskoj strategiji ako ne podupre razvoj inicijativa za klasterne i njihov razvoj. U analizi europskih iskustava, pokazalo se da privatni i javni sektor podupiru koncept klastera. Situacija se razlikuje po pojedinim zemljama članicama EU, ali je očigledno da se dominantno nastoji slijediti bottom-up pristup i razmišljanje o partnerskom, klusterskom razvoju. Mnoge europske zemlje razvijaju i politike podupiranja razvoja klastera. Stoga je važno razumijevanje ovog koncepta od strane svih *stakeholdera* i širenje tog načina mišljenja. Razvoj klastera ne treba stvarati klasterne već ih aktivirati, što znači da temeljem podataka dobivenih "mapiranjem" treba aktivirati postojeće baze kompanija i institucija da unaprjeđuju klaster. Naravno, klasteri trebaju biti dio šire koncepcije razvoja konkurentnosti, i dio napora za integriranjem klusterskog i regionalnog razvoja. Uspješni napor razvoja konkurentnosti dovest će do napretka kroz kombinaciju integriranja inicijativa za povezivanje i klasteriranje. Inicijative za klasterne također predstavljaju mogućnost za redefiniranje uloga privatnog i javnog sektora u ekonomskoj politici, jer, kao što znamo, te uloge su povijesno bile odvojene. Javni sektor je određivao pravila a privatni je konkurirao unutar tih pravila. Danas ovi sektori moraju zajednički preuzeti odgovornost za sva razvojna područja.

Strategija klastera morala bi u Hrvatskoj započeti s mapiranjem, kako bi se identificirali lokalne i regionalne konkurentne prednosti. Mapiranje je instrument benchmarking-a industrija i sektora i identificiranja industrijskih trendova. Klasteri su važno sredstvo za identificiranje trendova i formuliranje industrijske politike.

Potpomaganje razvoja klastera omogućuje povećanje konkurentnosti i inovacija, a učesnici klastera su bolje pripremljeni za suočavanje s pritiscima međunarodne konkurencije, zahvaljujući procesu zajedničkog učenja i suparništva koje pospešuje brzinu procesa i inovaciju proizvoda.

U Hrvatskoj se i u nacionalnoj strategiji razvoja i u Regionalnim operativnim planovima županija spominju klasteri, ali neophodno je da se klusterski pristup integrira u dizajniranje i implementaciji regionalne i lokalne razvojne politike. Regionalna razvojna politika mora ojačati regionalni institucionalni sistem kako bi se koristili fondovi EU i implementirali nezavisni regionalni programi sukladni lokalnim potrebama. Upravo je klusterski pristup takav da omogućuje izgradnju lokalne i regionalne sposobnosti svih sudionika. Klasteri omogućuju i ostvarenje širokog spektra lokalnih razvojnih ciljeva, stvaranje zaposlenja, novih vještina, što se pretvara u dobitke u razvoju blagostanja i na razini zemlje.

Stoga je neophodno i integrirati koncept klastera u nacionalnu strategiju. Time se privlače direktne strane investicije. To pokazuju primjeri Švedske i Finske koje su uspjele privući direktne strane investicije na strategiji promoviranja i razvoja kompetencija klastera u specifičnim industrijskim sektorima. Program razvoj klastera stoga mora biti dalekosežan, zasnovan na javno-privatno, partnerskom dijalogu kako bi se

identificirale lokalne razvojne potrebe. Umrežavanje lokalnih *stakeholdera* u tom smislu je nužno. Također je u programu razvoja klastera neophodno integrirati koncept socijalnog kapitala. Među-ministarske grupe, sa senzibilitetom za multidimenzionalno značenje klastera isto su tako neophodne. Politike i programe razvoja klastera treba kontinuirano vrednovati i nadzirati.

Upravljanje klasterima treba stvoriti kritičnu masu informacija, znanja, vještina i tehnologije kako bi se omogućilo grupama kompanija da sagledaju nove organizacijske modele i njihove poslovne mogućnosti. Neprekidno treba investirati u umreženo upravljanje i izgradnju socijalnog kapitala, povećavati produktivnost kroz zajedničko komuniciranje i informacijske veze, povećavati inovativnost kroz zajednička istraživanja i razvoj, i povećavati otvorenost, kako bi se omogućilo novim članovima klastera da donesu novo znanje, resurse, tehnologiju i iskustvo i ohrabrujući veze s međunarodno umreženim strukturama.

LITERATURA

- 1) Asheim, B. T. (1992) Flexible specialisation, industrial districts and small firms: a critical appraisal. In: Ernste, H, and V. Meier (eds.), *Regional Development and Contemporary Industrial Response: Extending Flexible Specialisation*, Belhaven, London.
- 2) Becattini, C. (1990), The Marshallian industrial districts as a socio-economic notion. In : Pyke, F., C. Becattini and W. Sengenberger (eds.), *Industrial Districts and Inter-Firm Cooperation in Italy*. International Institute for Labour Studies, Geneva.
- 3) Belke, A. and Hebler, M., (2000) *Central and Eastern European Countries in the EU: Labour Market Impacts of Enlargement?*, [online]. Available from: <http://www.sigov.si/zmar/conference2000/pdf/hebler.pdf>.
- 4) Boeri, T. and Burda, M. C., (1996) *Active labor market policies, job matching and the Czech miracle*; *European Economic Review*, 40, 805-817.
- 5) Boeri, T. and Edwards, S., (1998) *Long-term unemployment and short-term unemployment benefits: The changing nature of non-employment subsidies in Central and Eastern Europe*, *Empirical Economics*, 23, 31-54.
- 6) Boeri, T. and Terrell, K., (2002) *Institutional Determinants of Labor Reallocation in Transition*, in B. Funck i L. Pizzati ur. *Labor, Employment, and Social Policies in the EU Enlargement Process - Changing Perspectives and Policy Options*. Washington: World Bank, 47-56.
- 7) Burda, M., (1995) *Labor Market Institutions and the Economic Transformation of Central and Eastern Europe*; in S. Commander and F. Coricelli, eds. *Unemployment, Restructuring, and the Labor Market in Eastern Europe and Russia*. Washington: The World Bank, 331-360.
- 8) Burda, M. and Weder, M. (2002) *Complementarity of Labor Market Institutions, Equilibrium Unemployment and the Propagation of Business Cycles*, *German Economic Review* 3 (1), 1-24.
- 9) Calmfors, L., (1994) *Active Labour Market Policy and Unemployment - a Framework for the Analysis of crucial design features*; *OECD Economic Studies*, 2 (1), 7-47.
- 10) Dohse, D., 2000, "Technology Policy and the Regions – the Case of the BioRegio contest",
- 11) *Research Policy*, Vol. 29.
- 12) Enright, M., 1996, "Regional clusters and economic development: A research agenda," in: U. Staber et al. (eds.), *Business networks: Prospects for Regional Development*, Walter de Gruyter: Berlin.
- 13) European Commission, 2002, *Regional Clusters in Europe*, Observatory of European SMEs, No. 3, Brussels.
- 14) Eurostat (2006a) *Expenditure on training measures for the unemployed across the EU*; *Statistics in focus*, Population and Social Conditions, 5/2006.
- 15) Eurostat (2006b) *Labour Market Latest Trends – 3rd quarter 2005 data*; *Statistics in focus*, Population and Social Conditions, 6/2006.

- 16) Eurostat (2005) *Regional unemployment in the European Union and candidate countries in 2004*; Statistics in focus, Population and Social Conditions, 3/2005.
- 17) Fisher, G., (2002) "Discussant Notes" in B. Funck i L. Pizzati ur. *Labor, Employment, and Social Policies in the EU Enlargement Process - Changing Perspectives and Policy Options*. Washington: World Bank, 323-325.
- 18) Fraser, N., (1999) *How strong is the case for targeting active labour market policies? - A review of efficiency and equity arguments*; International Journal of Manpower, 20 (3/4), 151-164.
- 19) Góra, M. and Schmidt, C. M., (1998) *Long-term unemployment, unemployment benefits and social assistance: The Polish experience*, Empirical Economics, 23, 55-85.
- 20) HZZ (2004) *Godišnjak 2003 - Hrvatski zavod za zapošljavanje*, Zagreb.
- 21) HZZ (2006) *Godišnjak 2005 - Hrvatski zavod za zapošljavanje*, Zagreb.
- 22) Ketels, Ch. H.M., 2003, "The Development of the cluster concept- present experiences and further developments", NRW conference on clusters, Duisburg, Germany, 2 Dec 2003.
- 23) Kluge, J., Lehmann, H. and Schmidt, C. M., (1999) *Active Labor Market Policies in Poland: Human Capital Enhancement, Stigmatization, or Benefit Churning?*; Journal of Comparative Economics, 27, 61-89.
- 24) Knarvik, K.H. Midelfart, H.G. Overman, S.J. Redding, A.J. Venables, 2000, "The Location
- 25) of European Industry", EU Economic Papers No. 142, Brussels.
- 26) Lundvall, B-A and B. Johnson (1994), "The Learning Economy", *Journal of Industry Studies*, 1: 23-42.
- 27) Nesporova, A., (1999) *Employment and Labour Market Policies in Transition Economies*; Geneva: ILO.
- 28) OECD (2005) *Business Clusters: Promoting Enterprise in Central and Eastern Europe*, 18 July, 2005.
- 29) Porter, M. E, (2003a), "The Economic Performance of Regions", *Regional Studies*, Vol. 37, No.6&7, pp. 549-678.
- 30) Porter, M. E, (2003b), Building the Microeconomic Foundations of Competitiveness, in: *The Global Competitiveness Report 2002-2003*, World Economic Forum, New York: Oxford University Press.
- 31) Porter, M. E, 1998, "Clusters and Competition": New Agendas for Companies, Governments and Institutions," in: *On Competition*, Boston: Harvard Business School Press.
- 32) Porter, M. E, 1990, *The Competitive Advantages of Nations*, New York: The Free Press.
- 33) Riboud, M., Silva-Jauregui, C. and Sánchez-Páramo, C., (2002) *Does Eurosclerosis Matter? Institutional Reform and Labor Market Performance in Central and Eastern European Countries in the 1990s* in B. Funck i L. Pizzati ur. *Labor, Employment, and Social Policies in the EU Enlargement Process - Changing Perspectives and Policy Options*. Washington: World Bank, 243-311.
- 34) Scarpetta, S. and Reutersward, A., (1994) *Unemployment Benefit Systems and Active Labour Market Policies in Central and Eastern Europe: An Overview in Unemployment in transition countries: transient or persistent?*. Paris: OECD, 255-307.
- 35) Scott, A.J., (1988), *New Industrial Spaces*, London: Pion.
- 36) Solvel, O., G. Lindquist, and C. Ketels, 2003, "The Cluster Initiative Greenbook," The Competitiveness Institute (TCI)/Vinnova: Gothenburg.
- 37) Storper, M and A. Scott (1995), "The wealth of regions", *Futures*, 27,5: 505-526.

www.competitivenss.org

www.mttpr.hr

www.ida.hr

www.hr/hrvatska/counties.hr

www.hgk.biznet.hr/rop.htm